

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристського, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної дипломної роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

ТУРИСТСЬКА ПРИВАБЛИВІСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНУ

Виконала: студентка II курсу, групи МТЕ-110м
Спеціальності 242 Туризм

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма Туризмознавство

Мустафаєва А.

(прізвище та ініціали)

Керівник Гурова Д.Д.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Соколов А.В.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра_Туристського, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Другий (магістерський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Спеціальність **242 Туризм**
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) **Туризмознавство**
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

В.М. Зайцева

«___» _____ 2021 року

ЗАВДАННЯ

НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Мустафасвої Аліни

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Туристська привабливість Азербайджану _____, керівник роботи (проекту) Гурова Д.Д., к.геогр.н., доцент _____, затвердженні наказом вищого навчального закладу від 14 вересня 2021 року № 337
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 21.11.2021 р.
3. Вихідні дані до роботи (проекту) ___ в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, статистичні дані Державної служби статистики Азербайджану _____
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Розділ 1. Сутність і структура туристської привабливості. Розділ 2. Аналіз стану туристської привабливості Азербайджану. Розділ 3. Сучасний стан і перспективи туризму Азербайджану та збільшення його туристської привабливості шляхом створення нового туру _____
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 24 таблиці, 9 рисунків _____

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Гурова Д.Д., доцент каф. ТГРБ	01.09.2021	11.10.2021
2	Гурова Д.Д., доцент каф. ТГРБ	01.09.2021	25.10.2021
3	Гурова Д.Д., доцент каф. ТГРБ	01.09.2021	08.11.2021
Нормоконтроль	Цвілий С.М., доцент каф. ТГРБ	01.09.2021	19.11.2021

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2021 року**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	01.09.2021	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2021	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну дипломну роботу	01.09-01.10.2021	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2021	виконано
5	Виконання першого розділу	11.10.2021	виконано
6	Виконання другого розділу	25.10.2021	виконано
7	Виконання третього розділу	08.11.2021	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	15.11.2021	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи	19.11.2021	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	22.11.2021	виконано
11	Перевірка роботи керівником	26.11.2021	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	29.11.2021	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи	03.12.2021	виконано
14	Подання роботи на кафедру	13.12.2021	виконано
15	Захист кваліфікаційної дипломної роботи	23.12.2021	виконано

Студент

_____ (підпис)

Мустафасва А.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

_____ (підпис)

Гурова Д.Д.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Актуальність теми. Ключовою ланкою національного бренду будь-якої країни виступає саме її туристська привабливість. Будь-який рейтинг країн світу ґрунтується на аналізі змін іміджу туристської популярності. Адже висока туристська привабливість країни сама собою містить низку складових, що визначають високу конкурентоспроможність держави (наприклад, високий рівень безпеки, сервісу, розвинуту інфраструктуру, підкреслені національну культуру і традиції тощо). Саме тому розглядання питання підвищення туристської привабливості Азербайджану стає вкрай актуальною проблемою, та потребує певних шагів щодо її підвищення та стимулювання інтересу до цієї країни.

Метою кваліфікаційної дипломної роботи є визначення туристської привабливості Азербайджану для залучення туристів з України. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: висвітлити сутність і структуру туристської привабливості; проаналізувати стан туристської привабливості Азербайджану; розглянути сучасний стан і перспективи туризму Азербайджану; запропонувати збільшення туристської привабливості Азербайджану шляхом створення нового туру.

Об'єктом наукового дослідження є туристська привабливість Азербайджану.

Предметом дослідження є природні та історико-культурні складові туристської привабливості Азербайджану.

Методи дослідження: аналізу та синтезу, принцип системності загального зв'язку та розвитку, принцип аксіологічності, комплексно-цільовий підхід, математичний метод, графоаналітичний метод.

Інформаційну базу дослідження становлять статистичні дані Державної служби статистики Азербайджану, міжнародних економічних організацій, монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дістало подальшого розвитку дослідження туристської привабливості Азербайджану, а також у створенні нового туру до цієї країни, що дозволить популяризувати Азербайджан серед українського населення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлений аналіз туристської привабливості Азербайджану, розкриття сутності природних та історико-культурних ресурсів країни, а також розроблений новий тур можуть бути використані туристськими агенціями міста Запоріжжя для диверсифікації туристського продукту (довідка впровадження № 1/21 від 01.11.2021 р.). Також матеріали кваліфікаційної дипломної роботи магістра можуть бути використані у навчальних дисциплінах бакалаврату «Економіка туризму», «Туристське країнознавство», «Міжнародний туризм».

Апробація результатів кваліфікаційної дипломної роботи. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» (м. Одеса, 14 квітня 2021 р.) [18]; «Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування» (м. Львів, 1–2 квітня 2021 р.) [37] та Щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки» (м. Запоріжжя, 19–23 квітня 2021 р.) [38] за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (64 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок комп'ютерного тексту (4,08 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 99 сторінках (3,85 авт. арк.). Робота містить 24 таблиці та 9 рисунків.

АНОТАЦІЯ

Мустафаєва А. Туристська привабливість Азербайджану. – Кваліфікаційна дипломна робота.

У роботі розглянуто туристську привабливість Азербайджану. Висвітлено сутність і структуру туристської привабливості та туристського потенціалу. Проаналізовано стан туристської привабливості Азербайджану, його природні та історико-культурні ресурси. Проведено опитування мешканців країни щодо туристської привабливості Азербайджану. Розглянуто сучасний стан туризму Азербайджану у період пандемії коронавірусу. Запропоновано збільшення туристської привабливості Азербайджану шляхом створення нового туру в країну для українського сегменту туристів.

Ключові слова: туристська привабливість, Азербайджан, природні ресурси, історико-культурні ресурси, сучасний стан, новий тур.

ANNOTATION

Mustafayeva A. Tourism Attractiveness of Azerbaijan. – Qualifying work.

The paper considers the tourist attractiveness of Azerbaijan. The essence and structure of tourist attractiveness and tourist potential are highlighted. The state of tourist attractiveness of Azerbaijan, its natural, historical and cultural resources are analyzed. A survey of the country's residents on the tourist attractiveness of Azerbaijan was conducted. The current state of tourism in Azerbaijan during the coronavirus pandemic is considered. It is proposed to increase the tourist attractiveness of Azerbaijan by creating a new tour to the country for the Ukrainian segment of tourists.

Key words: tourist attractiveness, Azerbaijan, natural resources, historical and cultural resources, current state, new tour.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ
І ТЕРМІНІВ

АР – автономна республіка

БСА – багатовимірний статистичний аналіз

ВВП – валовий внутрішній продукт

га – гектар

ГЕС – гідроелектростанція

грн. – гривня

див. – дивись

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЗВО – заклад вищої освіти

ін. – інше

км – кілометр

км/км² – кілометр/кілометр квадратний

м – метр

м. – місто

МВФ – Міжнародний валютний фонд

млн. – мільйон

млрд. – мільярд

мм – міліметр

МТБ – матеріально-технічна база

м/с – метр за секунду

н.е. – наша ера

ПДВ – податок на додану вартість

ПЗФ – природно-заповідний фонд

р., рр. – рік, роки

рис. – рисунок

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ст. – століття

США – Сполучені Штати Америки

табл. – таблиця

тис. – тисяча

ЮНВТО – Всесвітня туристська організація

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

% – відсоток

°C – градус за Цельсієм

\$ – долар США

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ	13
1.1. Сутність поняття «туристська привабливість»	13
1.2. Методи оцінювання туристської привабливості	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АЗЕРБАЙДЖАНУ	38
2.1. Оцінка туристських ресурсів Азербайджану	38
2.1.1. Загальна характеристика Азербайджану	38
2.1.2. Оцінка природної рекреаційної території Азербайджану	42
2.1.3. Оцінка культурно-історичних ресурсів Азербайджану	57
2.2. Аналіз туристської привабливості Азербайджану за останні роки	66
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТУРИЗМУ АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ЙОГО ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ НОВОГО ТУРУ	73
3.1. Вплив пандемії коронавірусу на розвиток туризму й туристської привабливості в Азербайджані	73
3.2. Розробка нового туру до Азербайджану	84
ВИСНОВКИ	97
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	100

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі туризм займає все більш значну нішу в економіці та суспільстві, а для деяких регіонів стає пріоритетною галуззю розвитку. Ключовою ланкою національного бренду будь-якої країни виступає саме її туристська привабливість. Будь-який рейтинг країн світу ґрунтується на аналізі змін іміджу туристської популярності. Адже висока туристська привабливість країни сама собою містить низку складових, що визначають високу конкурентоспроможність держави (наприклад, високий рівень безпеки, сервісу, розвинуту інфраструктуру, підкреслені національну культуру і традиції тощо). Саме тому розглядання питання підвищення туристської привабливості Азербайджану стає вкрай актуальною проблемою, та потребує певних шагів щодо її підвищення та стимулювання інтересу до цієї країни.

Дослідженнями регіональної туристської привабливості території, її конкурентоспроможності та їх участі в формуванні туристського іміджу регіону вивчає багато іноземних та українських науковців. Серед іноземних діячів науки треба відмітити М. Портера, Ф. Котлера, Н. Тюнена, А. Вебера, І. Вишнякової, та ін. Серед вітчизняних вчених треба назвати роботи А. Парфіненко, Г. Довгаля, В. Безуглого, О. Любіцевої, О. Музиченко-Козловської, І. Смирнова та ін. Заразом проблеми регіональної конкурентоспроможності і туристської привабливості країн світу і Азербайджану зокрема, потребують подальшого дослідження і зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, її мету і завдання.

Мета й завдання дослідження. Метою дипломної роботи є визначення туристської привабливості Азербайджану для залучення туристів з України.

Для досягнення цієї мети в роботі необхідно сформулювати та вирішити такі завдання:

- висвітлити сутність і структуру туристської привабливості;
- проаналізувати стан туристської привабливості Азербайджану;

- розглянути сучасний стан туризму Азербайджану;
- запропонувати збільшення туристської привабливості Азербайджану шляхом створення нового туру.

Об'єктом наукового дослідження є туристська привабливість Азербайджану.

Предметом дослідження є природні та історико-культурні складові туристської привабливості Азербайджану.

Методи дослідження. Вирішення поставлених завдань у процесі написання дипломної роботи здійснено за допомогою таких загальнонаукових принципів і методів: принцип системності загального зв'язку та розвитку, який дозволив розкрити сутність туристської привабливості; принцип аксіологічності, за допомогою якого визначено роль природних та історико-культурних ресурсів Азербайджану у формуванні туристської привабливості країни. При проведенні дослідження були використані: комплексно-цільовий підхід і системний аналіз – при дослідженні впливу пандемії та карантинних обмежень на розвиток туризму Азербайджану; ситуаційний підхід – при аналізі факторів, які впливають на відновлення туристської сфери; математичний метод – при калькуляції вартості нового туру; графоаналітичні методи при побудові діаграм.

Інформаційну базу дослідження становлять статистичні дані Державної служби статистики Азербайджану, міжнародних економічних організацій, монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси, власні обстеження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дістало подальшого розвитку дослідження туристської привабливості Азербайджану, а також у створенні нового туру до цієї країни, що дозволить популяризувати Азербайджан серед українського населення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлений аналіз туристської привабливості Азербайджану, розкриття сутності природних та історико-культурних ресурсів країни, а також розроблений новий тур можуть бути використані туристськими агенціями

міста Запоріжжя для диверсифікації туристського продукту (довідка впровадження № 1/21 від 01.11.2021 р.). Також матеріали кваліфікаційної дипломної роботи магістра можуть бути використані у навчальних дисциплінах бакалаврату «Економіка туризму», «Туристське країнознавство», «Міжнародний туризм».

Апробація результатів кваліфікаційної дипломної роботи. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Туристський та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» (м. Одеса, 14 квітня 2021 р.) [18]; «Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування» (м. Львів, 1–2 квітня 2021 р.) [37] та Щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки» (м. Запоріжжя, 19–23 квітня 2021 р.) [38] за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (64 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок комп'ютерного тексту (4,08 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 99 сторінках (3,85 авт. арк.). Робота містить 24 таблиці та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

1.1. Сутність поняття «туристська привабливість»

Туристська індустрія настільки різноманітна галузь економіки, що у своїй діяльності охоплює прямо чи опосередковано до 50 галузей господарства, у тому числі транспорт, будівництво, торгівлю, громадське харчування, сільське господарство, житлово-комунальне господарство, культуру, мистецтво, спорт тощо. Для успішного управління розвитком туризму, необхідно дослідити значну кількість чинників, які впливають на привабливість певної території для туристів та визначити показники, за якими можна оцінювати її компоненти. Так як метою управління динамікою розвитку туристської індустрії є створення умов для стабільного підвищення туристської привабливості території, то ці показники покликані прогнозувати рівень розвитку туристської галузі та дозволяти визначати цей рівень за усіма аспектами. Щоб врахувати усі чинники та визначити рівень впливу кожного з них на можливість підвищення туристської привабливості території, доцільно розробити методику переведення (конвертації) значної кількості окремих показників до одного чи невеликої кількості узагальнюючих показників [60].

Такий інтегрований показник дасть змогу порівняти потенціали розвитку різних туристських територій та прийняти оптимальне рішення щодо можливості отримання соціально-економічного ефекту від їх розвитку.

Процес розвитку туристської індустрії включає велику кількість окремих складових. Щоб управляти цим процесом необхідно дослідити значну кількість чинників, які впливають на рівень привабливості певної території для туристів та визначити показники, за якими можна оцінювати його компоненти. Так як метою управління туристською індустрією є створення умов для стабільного підвищення туристської привабливості території, то ці показники повинні прогнозувати рівень розвитку туристської

галузі та давати можливість визначити цей рівень за усіма аспектами. Туристська привабливість території формується під впливом не однієї факторної ознаки, а багатьох чинників. До того ж кожна із факторних ознак окремо не чинить вирішальної дії на результат, але їхній спільний вплив є відчутним. Тому для кількісного аналізу характеру впливу багатьох факторних ознак на результуючу ознаку можна скористатися моделлю множинної кореляції та регресії. Саме таку модель доцільно використовувати для характеристики соціально-економічної сфери такої як туристська діяльність. Багатофакторний регресійний аналіз може дати змогу знайти явний вигляд залежності такого показника як туристська привабливість території від численних факторів, які впливають на його зміну і кількісно оцінити їхній спільний вплив [43].

Туристська індустрія спрямована на максимально можливе задоволення потреб людини. Тож у процесі оцінювання туристської привабливості території необхідно зважати на запити, мотиви, смаки та ступінь задоволення потреб потенційних туристів.

Туристсько-привабливою можна вважати територію, яка користується популярністю у туристів і ця місцевість перетворюється у туристський центр. Розрізняють туристський центр та центр туризму. Центр туризму – це місто, місцевість чи об'єкт, де на базі туристських ресурсів створений комплекс туристського обслуговування. Туристський центр – це місцевість, яка приваблює туристів завдяки наявності в н межох специфічних туристських ресурсів, зручностей транспортно-географічного положення і доступної для туриста інформації про неї [25].

Туристський центр – місце зосередження системи підприємств прийому та усіх видів обслуговування туристів в одному з вузлових пунктів подорожі – місті, де заплановано багатоденне перебування туристів для ознайомлення із зосередженими тут визначними пам'ятками. У складі туристського центру виділяють головний туристський комплекс – головне туристське підприємство в загальній системі підприємств туристського

центру, в якому зосередженні основні підприємства прийому та обслуговування туристів з інформаційно-адміністративними службами [49].

Туристська територія – вид комплексного туристського ресурсу – географічно визначене місце концентрації туристських ресурсів, а також об'єктів туристського інтересу, які виділяються серед туристського регіону, з вказуванням у кадастрах та інших документах і введенням режиму пріоритетного функціонування та розвитку туризму в його межах [8].

В основі виникнення різноманітних підходів до визначення поняття «туристський регіон» лежить селективний вибір туристських ознак.

Поділяють їх на чотири групи [12]:

1. Туристський регіон визначається певною туристською ознакою (наприклад, наявністю туристського потенціалу, унікальних природних чи історико-культурних пам'яток тощо).

2. Туристським може вважатися лише той регіон, у якому обов'язково виробляється туристський продукт.

3. Щоб називатися туристським регіоном, територія повинна відповідати основним вимогам: вона має мати об'єкти туристського інтересу (пам'ятки історії та культури, музеї, природні атракції тощо); в її межах повинна існувати можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яку очікує клієнт (транспортне обслуговування, умови для проживання, організація дозвілля з відповідним рівнем обслуговування).

4. Регіон слід вважати туристським, якщо використання і реалізація туристських ресурсів здійснюється у відповідному обсязі, а набір пропонованих туристських послуг є значно ширшим від мінімально необхідного, з врахуванням специфіки конкретного туристського регіону.

Щоб досягти високого рівня туристської привабливості та отримати максимальний соціально-економічний ефект туристський центр повинен мати сучасну розвішену матеріально-технічну базу туризму, туристську інфраструктуру. Адже, якими б багатими та унікальними не були природні

ресурси та історико-культурна спадщина країни чи регіону, без розвиненої матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму, які б відповідали міжнародним стандартам не слід очікувати, що туристська індустрія в межах певної території буде отримувати високі прибутки.

Туристсько-приваблива територія – це місцевість, яка має потенціал туристських ресурсів, сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму та доступну і достатню для туриста інформацію про цю місцевість, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її межах туристської індустрії.

Враховуючи усі складові цього поняття, можна визначити максимально можливі напрямки удосконалення процесу підвищення та регулювання туристської привабливості території, знайти недоліки у туристській діяльності та на їх основі визначити способи їх усунення [52].

Привабливість – це властивість викликати захоплення, притягувати до себе особливими якостями, властивостями. У науковій літературі, присвяченій туристській діяльності, зазначається, що поняття атрактивності є основним і визначальним під час дослідження потоків людей. У нашому розумінні територія тоді приваблива, якщо вона має туристські ресурси – природні (насамперед – екологічно чисті), історико-культурні та соціально-економічні, розвинуту матеріально-технічну базу, насичену інфраструктурою, зручним транспортно-географічним розташуванням і доступною про неї інформацією [60].

Туристська привабливість території формується передусім за наявності природних або історико-культурних туристських ресурсів, а ще краще – за їх поєднання. Водночас такі ресурси ще не встановлюють рівень привабливості цієї чи іншої території. Туристська привабливість часто мінлива і може змінюватися залежно від багатьох чинників, котрі впливають на привабливість туристської території. Саме до них належить наявність сучасної матеріально-технічної бази туризму, зокрема новітніх готельних комплексів, спеціалізованих закладів із відповідним асортиментом послуг,

які вони продукують

Дуже важливою складовою привабливості в сучасних умовах постає якість довкілля. У ринкових умовах господарювання вагомого значення в організації навколишнього середовища набуває використання маркетингу, що сприятиме зміцненню конкурентоздатності певної території і може визначально впливати на її привабливість.

Загалом туристсько привабливою вважається територія, яка користується популярністю у туристів і перетворюється на відповідне територіальне туристське поєднання у вигляді туристського пункту, центру, вузла, району, регіону.

Природні туристські ресурси є важливими елементами туристської привабливості території. До його складу належать: клімат, водні ресурси, прибережні зони водойм, мінеральні джерела, лікувальні грязі, рельєф, рослинний і тваринний світ, національні парки та заповідники, мисливсько-риболовецькі угіддя, мальовничі краєвиди, унікальні природні об'єкти тощо. Природну привабливість певної території для туристів визначають наявністю таких чинників:

- красою ландшафту і природних об'єктів;
- м'якістю клімату і комфортністю погодних умов;
- чистотою природних водойм;
- сприятливою екологічною ситуацією [60].

За таких умов, що більше насичена територія складовими елементами природних ресурсів, то вище задоволення певних потреб туристів і розмаїтіший спектр організації різних видів туризму.

Розвиток певних видів туризму неможливий без виявлення, вивчення й оцінки туристських ресурсів. Якщо виявлення й опис туристських ресурсів є первинною стадією дослідження, то оцінка природних туристських ресурсів – її завершальний етап.

Окрім традиційних методів оцінки (вартісного та бального), здійснюють і медико-біологічний. Так, за результатами такої оцінки можна

встановити залежність фізіологічного стану людини від впливу метеорологічних чинників, виявити наявність сприятливих медико-біологічних умов для організації відпочинку, туризму, оздоровлення.

Привабливість природних туристських ресурсів певної території підвищується за наявності екзотичних, неповторних та унікальних форм ландшафту, що по-особливому впливає на психологічний стан людини. Тому виявлення психо-естетичної привабливості таких територій – важливий засіб визначення емоційного впливу природного ландшафту на духовну сферу життя людини [60].

Для визначення привабливості конкретної території дуже важливо вивчити можливість розвитку певних видів туризму та стан їх інженерно-будівельного освоєння. Це досягають за допомогою технічної оцінки природних туристських ресурсів території.

Історико-культурні туристські ресурси, зокрема унікальні пам'ятки, можуть бути визначальними в організації туристської подорожі.

Привабливість історико-культурних туристських ресурсів визначають рівнем художньої й історико-культурної цінності, навіть модою. Найпопулярнішим критерієм оцінювання історико-культурних об'єктів є їх привабливість та кількість часу для екскурсійного огляду.

Більшість методик оцінювання туристської привабливості ґрунтується на експертних бальних оцінках, хоча існують й економічні оцінки історико-культурної спадщини території. За основу таких оцінок береться прямий ефект від експлуатації об'єктів у вигляді плати за вхід, екскурсійне обслуговування, а також диференційна рента за землю, де розташовані пам'ятки історії, культури. Тут важливо також виявити стан готовності матеріально-технічної бази галузі, зокрема готелів для прийому туристів, історико-культурних об'єктів (архітектурних ансамблів, замків, оборонних споруд) для огляду туристами і введення їх у пізнавально-туристські маршрути.

Важливим засобом підвищення привабливості території є створення

туристського кластера як прогресивної форми територіально-виробничого об'єднання. На думку англійського дослідника М. Портера, кластер – це об'єднані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, котрі не конкурують між собою, характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють одна одну. Відтак туристський кластер – це добровільне територіальне об'єднання взаємопов'язаних туристських підприємств і закладів, причому вони мають право на самостійну господарську діяльність. Такі інтегровані територіально-галузеві об'єднання мають змогу краще розповсюджувати технології, інформацію, сприяють узгодженості дій між замовником та постачальником. За допомогою туристського кластера можна підвищити продуктивність, скоротити витрати на маркетингові дослідження при визначенні напрямків та місць організації нових видів туризму, а також сприяти впровадженню інновацій. Більшість учасників кластера не конкурують між собою, маючи спільні інтереси та можливості [60].

Туристський кластер може інтегрувати і суміжні галузі, які разом із головною галуззю об'єднані спільною метою – задоволенням потреб населення у туристських послугах. Усе це поліпшуватиме використання туристсько-рекреаційних ресурсів, удосконалюватиме організаційну структуру управління підприємствами та закладами, підвищуватиме ефективність обслуговування, що позитивно впливатиме на підвищення привабливості відповідного туристського поєднання.

Вагомим чинником привабливості території в сучасних умовах життєдіяльності є стан навколишнього середовища (рівень екологічного забруднення, санітарно-гігієнічний стан водойм, повітря, ґрунтів). Неврахування цієї обставини може спричинити відчутні економічні втрати та зниження конкурентоздатності території на ринку туристських послуг.

Туризм, порівнюючи з іншими галузями економіки, має суттєву перевагу: він може стати альтернативою підприємствам із екологічно небезпечними викидами. У такому випадку пріоритетний розвиток туризму

забезпечуватиме сталий розвиток територій, зберігаючи їх природне та культурне середовище, а відтак – екологічну рівновагу, яка теж є важливим чинником підвищення його привабливості.

До актуальних заходів, спрямованих на охорону природного довкілля та підвищення привабливості туристських територій, належить створення мережі заповідників і національних парків, де виробнича діяльність або обмежується, або забороняється. Приклад екологічно безпечного використання території та підвищення її привабливості – розвиток сільського зеленого туризму, де міський житель, відпочиваючи серед незайманої природи, стає її шанувальником і безпосереднім учасником традиційних свят, обрядовості тощо. Цей вид туризму особливо бажаний для віддалених гірських територій, бо він сприятиме їх розвитку та підвищенню популярності [52].

Підвищенню рівня привабливості території та стимулюванню розвитку туризму в регіоні повинен слугувати територіальний маркетинг. Під маркетингом території варто розуміти діяльність у регіоні, яку здійснюють з метою привертання інвестицій, орієнтації на потреби споживача та створення конкурентних переваг на користь відпочиваючого.

Територіальний маркетинг туризму має певні особливості. Він пов'язаний із розробкою рішень, котрі сприяли б не лише розвитку туристського бізнесу, а й притяганню у регіон туристів і регулюванню їх потоків із урахуванням туристсько-рекреаційного навантаження та стосунків із місцевим населенням задля досягнення такого рівня туристської привабливості території, що забезпечуватиме збільшення і притоку туристів, і необхідних інвестицій [60].

Туристсько-рекреаційне навантаження – це допустима кількість туристів та відпочиваючих на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на тій чи іншій території і не впливатимуть згубно на природне середовище. Норми туристсько-рекреаційних навантажень найсуттєвіше залежать від виду природних комплексів та сезону їхньої експлуатації. Найбільшою стійкістю вирізняються приморські природні комплекси, а

найменшою – низовинні. У процесі розрахунку туристсько-рекреаційної лінійності доцільно враховувати і норму психологічного навантаження, порушення якої обумовлює зниження оздоровчого ефекту та привабливості території.

Вагомим чинником, який впливає на привабливість території, залишається політична стабільність. Вона може посилювати або послаблювати загальний імідж регіону й унаслідок цього впливати на економічну стабільність, чи, скажімо, економічну привабливість конкретної території.

Отже, туристська привабливість – це наявність такого туристського потенціалу території, за експлуатації якого забезпечують оптимальне туристсько-рекреаційне навантаження і повне збереження туристських ресурсів та можливість отримання відповідного соціально-економічного ефекту без порушення екологічної рівноваги довкілля [60].

Існує ряд визначень поняття «туристська привабливість», що відображають її глибину і проблематику (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Визначення терміна «туристська привабливість» різними вченими

Автор	Визначення
Т.І. Божук	Всі туристські ресурси, які приваблюють своїми якостями, властивостями туристів, захоплюють і спонукають до відвідування заданої території [11].
О.В. Мельник	Це територія, яка має потенціал туристських ресурсів, сучасну розвинену інфраструктуру туризму та доступну й достатню для туриста інформацію про неї, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її межах туристської діяльності. Відповідно до цього виділяють потенційну й фактичну туристську привабливість [33].

Продовження таблиці 1.1

Автор	Визначення
М.О. Омуш	Туристсько привабливою вважають територію, яка має потенціал для розвитку туризму, сукупність економічних і психологічних характеристик регіональних туристських комплексів, що відповідають попиту, потребам туристів, вимогам інвесторів і забезпечують досягнення передбачуваного соціально-економічного ефекту [42].
Закон України «Про туристські ресурси»	Властивість об'єкту, що характеризує його здатність сприяти задоволенню мотиваційних потреб туриста (рекреаційних, пізнавальних, розважальних, спортивних та ін.) в процесі туристського споживання [2].
В.А. Квартальнов	Ділянка, місцевість, регіон чи територія, яка приваблює туристів через наявність: сприятливого клімату, флори і фауни; зручного географічного розташування; транспортної доступності [26].
І.М. Школа	Група рекреаційних районів у межах певних територій, що характеризуються спільністю природних, історико-культурних ресурсів, єдиною інфраструктурою [64].
І.Т. Балабанов	Географічно визначене місце концентрації найцінніших туристських ресурсів, а також об'єктів туристського інтересу, які виділяються серед туристського регіону, з вказуванням у кадастрах та інших видах документації і введенням режиму пріоритетного цільового функціонування та розвитку туризму в його межах [8].

Також аналізуючи публікації науковців, зазначимо, що в одних роботах використовується поняття «туристські ресурси», в інших – «туристський потенціал», а іноді ці терміни одночасно використовуються як синоніми. Численні публікації містять терміни «туристсько-рекреаційний потенціал» та «рекреаційно-туристський потенціал». Дослідження туристського та рекреаційного потенціалу в регіоні відображено у роботах вітчизняних та зарубіжних авторів [53].

Туристсько-рекреаційний потенціал – це потенціал, який визначається за наявністю, кількістю та якісною характеристикою історико-культурних,

лікувально-оздоровчих рекреаційних ресурсів та розвитку туристської інфраструктури [10].

Таблиця 1.2 – Тлумачення терміна «туристсько-рекреаційний потенціал» різними вченими

Автор	Визначення
П.Ф. Коваль, Г.П. Андреева	Туристський потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [13].
Г.В. Горин	Туристсько-рекреаційний потенціал – це сукупність як безпосередньо рекреаційно-туристських ресурсів, так і всіх наявних ресурсів (природно-ресурсні, виробничі, трудові, фінансово-інвестиційні, технологічні, інформаційні та екологічні) і можливостей відповідного регіону, які можуть використовуватися або використовуються в цілях виконання фізіологічного існування людини (відпочинок, оздоровлення та туризм), забезпечення діяльності суб'єктів рекреаційно-туристської сфери економіки, досягнення стійкості регіонального розвитку [16].
Т.І. Ткаченко, К.О. Соколова	Туристський потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм [54].
Г.Н. Захаренко	Туристський потенціал – це сукупність різних матеріальних і нематеріальних потенцій, які формують туристський інтерес до певної території і стають основою діяльності з виробництва та споживання туристського продукту, а також є необхідними для здійснення управління, контролю і розвитку виробництва і споживання продуктів туристського комплексу території відповідно до принципів стійкого економічного розвитку [24].

Продовження таблиці 1.2

Автор	Визначення
Н. В. Шабаліна	Туристсько-рекреаційний потенціал – це сукупність туристсько-рекреаційних ресурсів, їхніх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристській та рекреаційній діяльності [30].
Ю.Є. Дашук	Ресурсний потенціал регіону – інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризується здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні [19].
А.В. Дроздов	Туристсько-рекреаційний потенціал – сукупність пов'язаних із певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм [49].
Т.В. Ніколаєнко	Туристсько-рекреаційний потенціал території – сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території [49].
В.А. Квартальнов	Туристський потенціал – це різноманітні матеріальні і нематеріальні ресурси, які формують туристський інтерес до певної території і стають основою діяльності з виробництва та споживання туристського продукту, а також є необхідними для здійснення управління, контролю і розвитку виробництва і споживання продуктів туристського комплексу території відповідно до принципів стійкого економічного і соціального розвитку [26].

Саме на основі оцінки туристської привабливості регіонів країни державні органи можуть регулювати та визначати пріоритетні види туризму для селективного стимулювання розвитку регіонів, що сприятиме формуванню та просуванню туристського продукту на національному та міжнародному ринках[28].

Туристська привабливість регіону являє собою сукупність географічних, економічних, фінансових та політичних факторів певної території, що сприяють задоволенню потреб споживачів і дозволяють досягти максимального соціально-економічного ефекту для населення регіону та країни. Наведені визначення, підкреслюють потребу в оцінці кожної складової туристської індустрії, що формує туристську привабливість регіону та країни.

1.2. Методи оцінювання туристської привабливості

Однією з головних особливостей туристської діяльності є належність до певної території, які мають різні характеристики. Згідно з міжнародною практикою, туристська привабливість у регіонах визначається найбільшим попитом серед туристів у регіонах з багатими природними, культурними та історичними ресурсами, географічним розташуванням, рівнем розвитку інфраструктури, що залежить від наявності інвестицій, рекреаційних та туристських ресурсів, а також екологічного стану регіону.

Основні фактори, що характеризують туристську привабливість:

– екологічний – загальний екологічний стан, що склався у регіоні та характеризується такими показниками: наявність природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф, рівень розвитку сільського господарства, об'єми споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхневі водні об'єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери;

– політичний – показники, що містять у собі інформацію щодо правого регулювання розвитку туристської діяльності в країні;

– економічний – показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристські товари і послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, відображає вклад туристської сфери у макроекономічних показниках;

– інфраструктура – показник, що свідчить про стан автошляхів і зв'язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп'ютерних технологій, мережі Інтернет, комунікаційних технологій, транспорту (швидкісні поїзди, пароми, літаки);

– соціальний – показники, що характеризують демографічний стан у регіоні та країні: рівень природного приросту, наявність субкультур у регіоні та країні в цілому, кількість безробітного населення;

– культурний – кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ЗВО, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах.

– епідеміологічний – стан, який характеризується такими показниками як рівень захворюваності, стан вакцинації в країні, карантинними обмеженнями, рівень охорони здоров'я у державних масштабах.

Наявність зазначених факторів зумовлює необхідність можливості оцінювання туристської привабливості відповідних територій для виявлення найперспективніших напрямів розвитку туристської сфери, що дозволить сформувати у майбутньому ефективну стратегію розвитку туризму в регіонах, підтримуючи та стимулюючи на державному рівні.

У таблиці 1.3 згруповано існуючий методичний інструментарій до оцінювання туристської привабливості регіонів країни та виявлено їх недоліки.

Таблиця 1.3 – Існуючі методи оцінювання туристської привабливості

Назва методу	Сутність методу	Недоліки
1. Метод сум	Отримання інтегральної рейтингової оцінки шляхом сумування відношень усіх вихідних показників до їх базових значень, тобто стандартизованих у певний спосіб показників.	Проблематичність вибору базового показника при стандартизації.

Продовження таблиці 1.3

Назва методу	Сутність методу	Недоліки
2. Метод коефіцієнтів	Являє собою метод середньої геометричної за винятком добування кореня з виразу.	Обернення на нуль однієї із складових робить інтегральну оцінку рівною нулю, до того ж у разі застосування останнього методу і добування кореня, що має парний ступінь, підкорінний вираз повинен відповідати умові невід'ємності.
3. Метод середньої арифметичної	Отримання інтегральної рейтингової оцінки шляхом простого усереднення стандартизованих значень показників туристської діяльності в регіоні: середня арифметична проста, середня арифметична із урахуванням вагомості, середня арифметична зважена.	Отримання некоректних результатів, оскільки показники мають різні характеристики, наприклад, масштаби та ступінь важливості.
4. Метод суми місць	Розраховується за допомогою підсумовування рангів.	Отримання некоректних результатів, оскільки показники мають різні характеристики, наприклад, масштаби та ступінь важливості.
5. Метод відстаней	Розраховується на базі (евклідової) метричної відстані – між значеннями показників досліджуваних туристських регіонів та еталонним (точки-еталону в тримірному просторі).	Ознаки можуть мати неточності; є ймовірною ситуація, коли за наявності ненормованих вісей два підприємства, що мають лише одну істотну ознаку, знаходяться на великій відстані в евклідовому просторі.

У таблиці 1.4 представлено порівняний аналіз існуючих методів оцінювання туристської привабливості, визначивши переваги та недоліки кожної з методик. Певні висновки про туристську привабливість регіону можна зробити також на основі значущості туристських мультиплікаторів. Розрізняють дві моделі розрахунку туристських мультиплікаторів. До першої відносять туристський мультиплікатор Арча та Оуена, що застосовується для оцінки впливу витрат туристів на дохід туристських підприємств, зайнятість

та імпорт. Друга модель – для розрахунку туристського мультиплікатора «витрати – випуск» ґрунтується на зв'язку всіх секторів економіки в матричному вигляді.

Таблиця 1.4 – Порівняльний аналіз існуючих методів оцінювання туристської привабливості [60]

Автор	Сутність і характеристика методу оцінювання	Переваги	Недоліки
Я.І. Виклюк, О.І. Артеменко	Методи визначення туристської привабливості із застосуванням підходів нечіткої логіки на основі отримання агрегованого показника, враховуючи різні види відпочинку, кількісні та якісні фактори, а також фактор сезонності.	Можливість проводити оцінку одному та групі експертів, збільшення кількості вхідних даних не впливає на складність застосування методу та збільшує ефективність результатів.	Відсутність потужного інструменту аналітики отриманих даних.
Є.Т. Колендо	Методи визначення туристської привабливості на основі використання моделі «попит – пропозиція» на туристському ринку, що представлено на електронних сайтах, туристських порталах, друкованих виданнях, особливу увагу приділяючи Інтернет-ресурсам, які є найменш дослідженим сектором. У результаті отримано інтегральний показник, що визначається коефіцієнтами.	Результати пропонувалося використовувати при розробці стратегій розвитку малих поселень.	Недоцільність використання інформації з Інтернет-ресурсів, оскільки ці джерела містять не завжди повну і достовірну інформацію.

Продовження таблиці 1.4

Автор	Сутність і характеристика методу оцінювання	Переваги	Недоліки
Є.Д. Гадеудіна	Методи визначення туристської привабливості на основі експертних оцінок, враховуючи рівень соціально-економічного розвитку регіонів, природно-кліматичних умов і рівнем розвитку інфраструктури.	Обмеженість психологічного тиску на експерта, можливість максимального використання індивідуальних здібностей експерта (учасників).	Невеликі можливості інструментарію при оцінюванні та наявність великого масиву вхідних даних.
У.М. Воєводіна	Методика оцінювання туристської привабливості території для розвитку ділового туризму, що ґрунтується на основі визначення інтегрального показника та має 3 етапи.	Можливість врахувати великий масив інформації.	Придатний лише для одного виду туризму.

Проаналізувавши різні методичні підходи до інтегрального оцінювання туристської привабливості регіонів, зазначимо, що деякі проблеми застосування окремих методів можуть бути подолані в результаті введення певних застережень. Типовим прикладом є випадок, коли при застосуванні методу середньої геометричної в разі обернення на нуль співмножника приймати його таким, що дорівнює одиниці. Оскільки інтегральні показники включають у себе сукупність різномірних за своїм змістом та вагомістю критеріїв, їх застосування дозволяє здійснити комплексну процедуру оцінювання туристської привабливості регіонів і країни у цілому, допомагає підвищити обґрунтованість висновків.

Система інтегральних показників є підґрунтям для побудови рейтингів як однієї зі складових інвестиційного процесу в туристській сфері, оскільки аналіз одного показника проти декількох є простішим і забезпечує зручну та

зрозумілу базу для порівняння туристських підприємств на різних рівнях.

Проаналізувавши існуючі методики оцінювання туристської привабливості відзначимо необхідність розробки ефективнішого інструментарію, адже наведені методи є досить суб'єктивними та не дають змогу врахувати та оцінити сукупність факторів в інтегральній оцінці й коректно їх інтерпретувати. Це обумовлює розробку вдосконаленого алгоритму на основі інтегрального методу та багатовимірного статистичного аналізу (БСА), що містить багатовимірне шкалювання, факторний аналіз, дискримінантний аналіз, кластерний аналіз [60].

Існує сім етапів визначення туристської привабливості на основі багатовимірного статистичного аналізу. Так, на першому етапі визначається об'єкт спостереження, це може бути як регіон країни, так і окремо взята місцевість. Другий етап методики передбачає визначення основних факторів, які впливають на туристську привабливість. На третьому етапі безпосередньо здійснюється оцінювання за допомогою методів багатовимірного шкалювання та факторного аналізу. Четвертий етап являє собою отримання показника туристської привабливості за кожним із зазначених методів. На п'ятому етапі порівнюються отримані результати та обирається один із семи – найкращий метод розрахунку. П'ятий етап являє собою визначення сукупного показника, порівняння яких здійснюється на шостому етапі та обирається найкращий метод оцінювання туристської привабливості регіону чи місцевості. На сьомому етапі надаються рекомендації щодо доцільності фінансування та залучення інвестицій до розвитку пріоритетних об'єктів.

Таким чином, на основі методів БСА можна комплексно оцінити туристську привабливість регіонів країни або окремої місцевості. Отримані результати дозволять визначити сукупний показник для об'єкта дослідження, а також те, яким чином фактори впливають на цей показник. За допомогою методу багатовимірного шкалювання та факторного аналізу можна визначити найістотніші фактори, що впливають на залежну змінну (сукупний показник). Дискримінантний і кластерний аналіз дадуть змогу отримати сукупний

показник для кожного об'єкту, згрупувати або ранжувати всю сукупність об'єктів.

Туристська привабливість регіону як сукупність географічних, економічних, фінансових і політичних факторів певної території, що сприяють задоволенню потреб споживачів і дозволяють досягти максимального соціально-економічного ефекту для населення регіону та країни.

Існуючі методики оцінювання туристської привабливості регіонів, визначено їх переваги та недоліки, обґрунтовано необхідність їх вдосконалення з позицій інтегрального підходу та використання інструментарію БСА для підвищення об'єктивності та забезпечення комплексності процедури оцінювання з використанням реальних кількісних показників, що характеризують видове різноманіття туристської діяльності й особливості природничого та історико-культурного потенціалів кожного регіону. У результаті буде отримано підсумковий комплексний показник – індекс туристської привабливості, що надасть можливість поділити територію країни на кластери за рівнем їх туристської привабливості [34].

Для того, щоб врахувати усю багатогранність туристської діяльності на певній території, необхідно вибрати систему показників, яка б дозволила не лише кількісно оцінювати її складові, але й забезпечувала б прогноз розвитку усіх сторін процесу підвищення туристської привабливості території. На сьогодні не існує науково-обґрунтованого комплексного показника, за яким можна визначити рівень туристської привабливості території. Така система чи узагальнюючий показник повинні бути зручні для практичного використання. Тому, за можливості, для формування системи показників оцінювання туристської привабливості території доцільно спиратися на діючу державну статистичну систему, щоб було достатньо інформації та кількісне відображення параметрів не вимагало зміни системи показників.

Для формування методики оцінювання туристської привабливості території слід вирішити ряд завдань, до яких належать: вибір об'єкта

дослідження; вибір складових, які необхідно включити в предмет дослідження; визначити комплексний показник чи систему окремих показників, які можна використати для оцінювання рівня туристської привабливості території.

Вирішити поставлене завдання можна лише з позицій системного підходу. Адже не можна діагностувати, оцінювати, а потім на цій підставі приймати оптимальне управлінське рішення з підвищення тієї чи іншої складової процесу підвищення туристської привабливості території ізольовано від інших. Це необхідно робити з урахуванням системних зв'язків між усіма факторними ознаками, які формують оптимальний рівень туристської привабливості території.

Важливо визначити мету і підходи до оцінювання рівня туристської привабливості території. Перший підхід має на меті оцінити рівень туристської привабливості регіону для прийняття на державному рівні управлінських рішень з регулювання та прогнозування розвитку туристської галузі. У разі використання другого підходу оцінювання рівня туристської привабливості країни здійснюється для міжнародних порівнянь розвитку туризму у різних країнах [36].

Щоб визначити фактичну туристську привабливість регіону достатньо застосувати методику, яка рекомендується ЮНВТО, тобто можна скористатися статистичними даними результатів діяльності туристської індустрії. За кількістю туристів, які побували в регіоні впродовж певного періоду та доходів від туризму, можна зробити висновок про вклад туризму в економіку регіону, а також про наявність попиту на туристські послуги в певному регіоні.

З метою планування, регулювання та розробки програми розвитку туристської галузі необхідно визначити потенційну туристську привабливість, тобто якого рівня розвитку може досягти туристська індустрія в певному регіоні та який можна в результаті отримати соціально-економічний ефект, а також чи доцільно розвивати туристську галузь у

певному регіоні, а якщо розвивати, то на які чинники є можливість впливати і які заходи слід вживати, щоб досягти максимального рівня туристської привабливості території.

Потенційна туристська привабливість включає такі складові:

- технічна туристська привабливість;
- економічна туристська привабливість.

Технічна туристська привабливість – це потенціал території щодо можливості привабити таку кількість туристів, яку можуть прийняти засоби розміщення туристів чи загалом певний регіон з наявними туристськими ресурсами, враховуючи допустиме рекреаційне навантаження на цю територію.

Економічна туристська привабливість – це економічно ефективна кількість туристів, які відвідали певний регіон і дали можливість досягти максимального соціально-економічного ефекту [36].

Для оцінювання технічної туристської привабливості території можна скористатися показниками, які представлені у статистичній звітності туристських підприємств чи інших установ. За допомогою статистичних показників можна визначити кількість засобів розміщення та місць у них, дізнатись, яку кількість туристів може прийняти певний регіон. Таким чином можна визначити фактичний стан розвитку туризму в певному регіоні.

Щоб визначити економічну туристську привабливість регіону необхідно врахувати сукупність чинників, які впливають на досягнення максимальної економічної ефективності та заходи, які слід вжити, щоб її досягти (щоб досягти максимального економічного ефекту). У певному регіоні може бути потенціал для розвитку туризму та бажання прийняти максимальну кількість туристів, але, щоб досягти максимального економічного ефекту затрати для цього можуть виявитися недоцільними.

Туристсько-рекреаційний потенціал – це потенціал, який визначається за наявністю, кількістю та якісною характеристикою історико-культурних, лікувально-оздоровчих рекреаційних ресурсів та розвитку туристської

інфраструктури [10].

Певною мірою територія з наявними туристськими ресурсами буде привабливою для потенційних туристів. Але високого рівня туристської привабливості така територія не досягне. Адже для формування туристського центру необхідно розвивати усі складові цього процесу, такі як МТБ туризму, туристська інфраструктура чи маркетингова політика. Для встановлення методу оцінювання рівня туристської привабливості території слід конкретизувати компоненти (див табл. 1.5) [36].

Таблиця 1.5 – Складові компоненти туристської привабливості території

Компоненти		Елементи
Система забезпечення	Базові складові	Природні туристські ресурси
		Туристські ресурси антропогенного походження: історико-архітектурні пам'ятки, культурні, релігійні цінності тощо
		МТБ: туристська інфраструктура, інвестиційне забезпечення галузі
	Додаткові складові	Маркетингове забезпечення: цінова політика, інформаційне забезпечення
		Трудові ресурси
Середовище	Зовнішній вплив	Якість довкілля
		Загальний імідж регіону: економічна привабливість, підтримка держави, політична стабільність, рівень злочинності

Компонент відображує чинники, які впливають на формування туристської привабливості території, умови забезпечення потреб потенційних туристів тощо. Аналізування та оцінювання кожної складової дозволить перейти до переліку показників нижчого рівня, які переважно представлені системою статистичних показників.

Основою функціонування туристської галузі є туристські ресурси, які включають природні та антропогенні ресурси. Завдяки наявності в межах

певної території, наприклад, мінеральних джерел, історико-культурних пам'яток чи сприятливих кліматичних умов ця місцевість здобуває інтерес у туристів. Отримати ж високий соціально-економічний ефект від її розвитку можливо лише після здійснення заходів з благоустрою території, розвитку матеріально-технічної бази туризму тощо. Але найнижчий рівень (можливість розвитку туризму) туристської привабливості територія з наявними туристськими ресурсами буде мати. Наприклад, території з унікальними природними ресурсами завжди користувалися популярністю у туристів, не зважаючи на те, що у цій місцевості відсутні належні умови для відпочинку: комфортні засоби розміщення, туристська інфраструктура тощо. Це пояснюється тим, що людині для повноцінного відпочинку з відтворенням втраченої енергії достатньо змінити оточення, виїхати за межі постійного місця проживання тощо. Щоб відпочити не обов'язково проживати у комфортабельних готелях та розважатися в казино. Існує певна категорія туристів, які спеціально шукають способів відпочинку з екстремальними умовами проживання подалі від цивілізації.

Найважливішим засобом підвищення туристської привабливості території є розвиток матеріально-технічної бази туризму, включаючи туристську інфраструктуру та відповідне інвестиційне забезпечення галузі. Для того, щоб підвищити рівень туристської привабливості регіону самих туристських ресурсів недостатньо. Адже велику кількість туристів місцевість, де відсутні сучасні готелі чи погані дороги, не може привабити і, отже, високих прибутків туризм не принесе [36].

Щоб досягти високого рівня конкурентоспроможності туризму і разом з тим туристської привабливості території, де він розвивається, важливо вести сприятливу маркетингову політику, яка включає інформаційне забезпечення галузі та доступну для туристів цінову політику.

Наступного за ступенем рівня туристської привабливості території можна досягти завдяки підтримці високої якості довкілля в її межах. Стимулюючи заходи з охорони природного довкілля та підвищуючи його

якість, туристське підприємство має змогу отримати соціально-економічний ефект.

З допомогою встановленої системи показників оцінювання туристської привабливості території отримуємо можливість виконати такі завдання дослідження: кількісно і якісно оцінювати рівень розвитку туристської індустрії в країні та у регіонах; висвітлювати причинно-наслідкові зв'язки в процесі визначення рівня туристської привабливості території; виявляти чинники, які впливають на розвиток туристської діяльності, в тому числі ті з них, що справляють дестабілізуючий вплив на туристську індустрію, і як наслідок, – на туристську привабливість території; можливості передбачення зміни туристської активності внаслідок впливу дестабілізуючих чинників та прийняття на їх основі оптимальних управлінських рішень [36].

Розв'язання наведених вище завдань можливе лише за допомогою системи показників, яка повинна:

- відображати внутрішній взаємозв'язок показників, що характеризують процес формування туристської привабливості території;
- охоплювати усі аспекти туристської діяльності, тобто всесторонньо характеризувати процес підвищення туристської привабливості території;
- послідовно переводити одні показники в інші;
- зводити сукупність окремих показників в один чи кілька узагальнюючих показників або інтегральний показник.

Щоб оцінити рівень туристської привабливості території, недостатньо окремих статистичних даних. Показники статистичної звітності відображають лише окремі кількісні дані рівня розвитку туризму в певному регіоні. Статистичні показники як одиничні дані мають обмежену цінність, тому що для управління процесом підвищення рівня туристської привабливості має значення оцінка загальних тенденцій. Для того щоб охарактеризувати процес підвищення рівня туристської привабливості території з врахуванням взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості його показників, необхідно скористатися принципом

інтеграції. Такий принцип вимагає розробки та використання інтегрального показника, який формується шляхом згортання багатьох одиничних показників.

Для отримання достовірних результатів економічного аналізу туристської привабливості території, слід створити інформаційні умови для виявлення основних економічних проблем і чинників, які стимулюють чи стримують розвиток туристської індустрії в межах цієї території. Тобто, методика оцінювання туристської привабливості території повинна не тільки відображати існуючий стан, але й надавати інформацію для своєчасного прийняття рішень щодо покращення управління цим процесом [43].

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що основою функціонування туристської галузі є туристські ресурси, що включають природні та антропогенні ресурси, які забезпечують найнижчий рівень туристської привабливості. Для того, щоб підвищити туристську привабливість регіону самих туристських ресурсів недостатньо. Найважливішим засобом підвищення туристської привабливості території є розвиток матеріально-технічної бази туризму, включаючи туристську інфраструктуру та відповідне інвестиційне забезпечення галузі. Наступного за ступенем рівня туристської привабливості території можна досягти завдяки підтримці високої якості довкілля в її межах. Найпривабливішими для туристів є регіони, як свідчать статистичні дані розвитку туризму у світі, з високим загальним іміджем регіону, економічною стабільністю та відсутні ризики, пов'язані з політичною нестабільністю, включаючи санітарно-епідеміологічне положення місця перебування.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АЗЕРБАЙДЖАНУ

2.1. Оцінка туристських ресурсів Азербайджану

2.1.1. Загальна характеристика Азербайджану

Республіка Азербайджан розташована в південно-східній частині закавказького регіону, на заході Азії. Межує: на півночі – з Росією, на північному – заході з Грузією, на півдні – з Іраном, на заході – Вірменією, на крайньому південному – заході з Туреччиною. На сході омивається водами Каспійського моря. Площа території – 86,6 тис. км². Крім материкової частини в його склад входять численні невеликі острови Каспійського моря (Бакинський і Апшеронський архіпелаги).

На території Азербайджану можна побачити всі види рельєфу: і гори, і низовини, і рівнини, і западини. Приблизно половина території Азербайджану зайнята горами: на півночі – хребет Великого Кавказу, на південному заході – хребет Малого Кавказу. Найвища точка країни гора Базардюзю на Головному, або Вододільному, хребті (4466 м). У середній частині країни знаходиться Куро-Араксинська низовина, на південному сході – Ленкоранська низовина. Надра країни містять запаси нафти, залізної руди, кольорових металів [15].

Столиця країни – місто Баку. Адміністративно територія Азербайджану ділиться на 59 районів, 11 міст і 1 автономну республіку – Нахичеванську Автономну Республіку. Райони в свою чергу діляться на 2698 муніципалітетів [3].

У республіці спостерігаються 9 з 11 наявних у світі типів клімату. У межах країни виділяються кілька типів клімату, від сухого і вологого субтропічного до гірського тундрового (високогір'я). Влітку від +26 – +30°C на рівнинах до +5°C у високогір'ях, а взимку від 3°C морозу на рівнинах до

10°C нижче нуля в горах. Літо сухе. Осінь і весна – з дощами [27].

Річки. Всі річки Азербайджану впадають в Каспійське море. В Азербайджані налічується до 1250 дрібних річок. Більшість річок належать до басейну річки Кура – найбільшої річки Кавказу (довжина 1515 км, площа – 188 тис. км²). Одні з них впадають прямо в Куру, інші в її великий приплив Аракс – друга за величиною ріка Азербайджану (довжина 1072 км), тече безпосередньо в Каспійське море. На річці Кура зведені Мінгечаурська ГЕС і Мінгечаурське водосховище (605 км²) [47].

Озера. У республіці 250 озер, більшість з яких незначні. Найбільше озеро – Гаджікабул (площа 15,5 км²). Трохи менше – Беюкшор (10 км²). На північно-східному схилі хребта Муровдаг розташована група живописних озер, серед яких одне з найкрасивіших на Кавказі – озеро Гейгель.

Флора. Територія Азербайджанської Республіки має багату флору. Тут поширено понад 4500 видів квітучих рослин, серед яких є рідкісні та зникаючі. На території Азербайджану є широколисті ліси, змішані ліси, тугайні ліси, посадки вічнозелених рослин, субальпійські рідколісся, альпійські луки (в горах).

Фауна. Тваринний світ Азербайджану також дуже різноманітний. У лісах водяться ведмідь, вовк, олень, рись, дикий кабан. У посушливих зонах і рівнинах велика кількість ящірок, отруйних змій та інших рептилій, а також водяться зайці, вовки, лисиці. У долинах Кури і Араксу водяться дикі кабани, косулі, борсуки, шакали. З великих тварин мешкають джейрани. Зустрічається дагестанський тур, косуля, сарна. У мілководних затоках Каспію поживний та різноманітний світ птахів – фазани, куріпки, тетерева. Багато з птахів прилітають на зимівлю – качки, гуси, лебеді, чаплі, пелікани, фламінго, баклани і ін. [15].

Чисельність населення – 10 млн. 375 тис. осіб. Щільність населення Азербайджану дорівнює 119,5 людини на квадратний кілометр. Чоловіче населення складає 49,5%, відповідно жіноче – 50,5%. У віковій структурі діти складають 23,2%, люди старшого віку – 6,4% [39]. Середня очікувана

тривалість життя при народженні (для обох статей) в Азербайджані становить 67,4 років.

Азербайджан можна вважати одно національною країною, адже азербайджанці складають 91,6% населення. також лезгини – 2%, росіяни – 1,3%, вірмени – 1,3%, талиші – 1,3%, інші – 2,4%. Мусульмани складають 96,9% (переважно шіїти), християни – 3%, інші – менше 0,1%, віруючі, які не належать ні до однієї конфесії – менше 0,1% [5].

Столиця країни – місто Баку. Великі міста – Баку, Сумгаїт, Гянджа, Ленкорань, Мінгечаур, Ширван.

Політичний устрій. Главою держави є президент. Азербайджан – президентська республіка. Президент обирається всенародним голосуванням на 5 років і призначає всіх урядових чиновників. В даний час президентом Азербайджану є Ільхам Алієв (з 31 жовтня 2003 року).

Вищий законодавчий орган Азербайджану – однопалатні Національні Збори (125 депутатів), що обирається всенародним голосуванням на п'ятирічний термін по одномандатних округах [6].

Мова. Азербайджанська (офіційна) – 92,5%, російська – 1,4%, вірменська – 1,4%, інші – 4,7% [39].

Валюта. Грошова одиниця – азербайджанський манат (введений в обіг 1 лютого 1993). 1 манат дорівнює 15,60 грн.

Транспортна система представлена залізницею, протяжністю 3 тисячі км, а також автомобільними дорогами, які мають протяжність понад 28 тисяч км. Для судноплавства країна використовує Каспійське море. В Азербайджан можна дістатися на машині, автобусі, літаку, поїзді.

Автобуси. Найдешевший вид міського транспорту в Баку. З ними проблем немає: автобусних зупинок багато, на всіх є електронні табло. Вартість проїзду – 0,2 манат. Єдиний нюанс: платити за проїзд потрібно на виході, а не на вході. Кондукторів і турнікетів немає.

Таксі. Це місцева визначна пам'ятка. Через фіолетовий колір в народі їх називають «баклажан», хоча зовні вони мало чим відрізняється від

лондонських кебів. Порада туристам щодо такого виду транспорту в Баку: запасіться готівкою, так як, не дивлячись на лондонський рівень комфорту, в кебах «баклажанах» неможливо розплатитися пластиковою картою. У таксистів приватників дешевше, але немає такого комфорту [55].

Уряд Азербайджану підписав Віденську конвенцію про дорожній рух, а це значить, що для оренди машини в Баку досить мати національне водійське посвідчення. Тобто за законом українські права в пластиці підійдуть для управління автомобілем. Багато орендодавців встановлюють обмеження на стаж водіння. Наприклад, не менше 2 – 3 років. Вік водія, як правило, повинен бути не менше 21 – 22 років (у кожного прокатника свої умови). Деякі компанії також накладають обмеження на максимальний вік водія (найчастіше – 75 років) [56].

Національна кухня. Азербайджанці дуже гостинні. У гостей туриста обов'язково пригостять пловом. Азербайджанський плов – особливий, з сухофруктами і апетитною піджареної скоринкою. До національних страв також відносять шашлики, кутаб, сочевичний суп, кюфту, пахлаву, щербет.

В якості сувеніру з Азербайджану у першу чергу туристи везуть армуд – чайні склянки примхливої форми, які чимось нагадують грушу. Глазуровані, по-східному яскраво і химерно розфарбовані, вони виглядають дуже заманливо і привабливо. Зазвичай до кожної склянки додається не менше вигадливе блюдечко. Купують їх цілими сервізами.

Ювелірні вироби. Дві традиційні техніки. Шебек – срібне та золоте мереживо. Хатамкарлиг – мозаїка з дорогоцінних металів. Прикраси можна підібрати на будь-який смак – від тонких і повітряних до яскравих і масивних. Правда, купувати їх варто у великих магазинах, де всі вироби мають клеймо пробірної палати країни. Це гарантія якості, та й з вивезенням не буде проблем.

Зброя. Азербайджанські національні кинджали, чудово виконані і багато прикрашені, зворушать серце будь-якого чоловіка. Купувати їх варто в сувенірних магазинах, з підтвердженням того, що вони не є твором

мистецтва і не відносяться до холодної зброї. Інакше на якийсь із митниць у туристів будуть проблеми.

Тканини, одяг. Скатертини і покривала. Прикрашені традиційним орнаментом «буту» – візерунок мигдалеподібної форми з загнутим гострим кінчиком. Зазвичай використовується золоте шиття, ефектно виглядає на щільній гладкій тканині. На вулицях старого міста можна знайти лавочки, де продають домашній текстиль ручної вичинки. Якість дуже висока. Калягаї – шовкові жіночі хустки. Тонкі, повітряні, розшиті кольоровими нитками. Відмінне доповнення до будь-якого верхнього одягу.

Східні солодощі. Всі види варення. З екзотичних – інжирне, шовковичне, з волоського горіха, айви. Але найбільшою популярністю користується те, що зварено з білої черешні.

Бакинську пахлаву готують з дріжджового тіста. Додають кардамон, волоські горіхи, всі інгредієнти укладають шарами, просочують топленим маслом і сиропом з меду і настоянки шафрану.

Шакер-бура. По виду щось середнє між варениками та пиріжками. Здобне тісто з начинкою з товченого горіха і цукру. На поверхні складний візерунок, який роблять спеціальними щипцями [63].

Азербайджан – це виноградарська та виноробна країна, незважаючи на офіційно сповідуваний іслам. Шемахінської кагор, напівсолодке червоне «Севгіль» і «Чинар» – головні вина країни. В якості декоративного презенту можна вибрати вина з серії «Старий Баку», які продають не в звичайних скляних, а красивих керамічних пляшках.

2.1.2. Оцінка природної рекреаційної території Азербайджану

В Азербайджані ведеться робота з охорони природного середовища. З метою збереження деяких ділянок природного лісу, реліктової флори і рідких видів тварин створено 14 заповідників і 20 заказників [22].

Найбільші заповідники: Кизилагачський, Закатальський, Гірканський,

Ширванський та ін., охороняють унікальний тваринний світ Закавказзя. Тут налічують близько 4100 унікальних видів рослин і тварин. Реліктові тугайнові ліси, що зберігаються у незмінному вигляді, як вважають, вже більше 13 мільйонів років, не зустрічаються більше ніде у світі.

Уряд Азербайджану приділяє пильну увагу збереженню незайманих природних ландшафтів країни шляхом особливого режиму охорони природи.

В Азербайджані при інтенсивному й багатобічному розвитку промисловості й агропромислового комплексу, збереження окремих природних комплексів у якості еталонних природних ландшафтів має велике наукове й практичне значення. Одним з основних шляхів здійснення цього завдання є створення мережі державних заповідників, кількість яких досягає 15 із загальною площею 194,898 тис. га (2,28% від всієї території країни). А також розпорядженням президента від 16 червня 2003 року «Про створення Шахбузького заповідника й Ордубадського нацпарка імені академіка Гасана Алієва» на території Нахчіванської АР створюється Шахбузький державний заповідник площею 3139 га й Ордубадський Національний парк площею 12131 га (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Природно-заповідний фонд Азербайджану [57]

Вид ПЗФ	Площа, га
Заповідники державного значення	
Шушинський державний історико-архітектурний заповідник	290
Природні заповідники	
Гизилагацький заповідник	88400
Ширванський заповідник	6232
Гараїзький заповідник	9568
Басутчайський заповідник	107

Продовження таблиці 2.1

Вид ПЗФ	Площа, га
Заповідники місцевого значення	
Закатальський заповідник	25200
Турианчайський заповідник	22500
Ісмаїлінський заповідник	5778
Гарагельський заповідник	240
Шахбузький заповідник	3139
Заповідник «Ельдарська сосна»	392
Національні природні парки	
Зангезурський національний парк імені академіка Гасана Алієва	42797
Аг-Гельський національний парк	17924
Ширванський національний парк	54373,5
Гірканський національний парк	42797
Алтиагаджський національний парк	11035
Апшеронський національний парк	783
Шахдазький національний парк	130508,1
Гейгель	12755
Самур-Яламінський національний парк	11772

Перші заповідники Азербайджану – Гейгельський, Закатальський і Кизилагачський організовані в 1925 – 1930 рр.; потім в 1936 році був організований Гірканський, а в 1958 році – Турианчайський заповідники. Президією Верховної Ради Азербайджану після прийняття в 1959 році «Закону про охорону природи Азербайджанської РСР» були організовані ще 8 заповідників загальною площею 46,8 тис. га (Гобустанський, Пиркулінський, Ширванський, Караязський, Аггельський, Ісмаїлінський і Ілісуїнський). Таким чином, кількість госзаповідників у країні в 1930 р. склало 3, в 1959 р. – 5, в 1971 р. – 8, в 1981 р. – 12, в 1987 р. – 13, в 1990 р. –

15. На Великому Кавказі створено 7 (загальною площею 58,28 тис. га), на Малому Кавказі – 3 (7,09 тис. га), у Ленкоранських горах – 1 (2,9 тис. га), у Курка-Аксинської і Ленкоранської низинах – 4 (123,4 тис. га) державних заповідники.

У заповідники Азербайджану входять не тільки ландшафти земельних територій, але й водні простори, особлива увага приділяється охороні затоки Каспійського моря (Кизилагачський), степових озер (Аггельський і Ширванський), гірських озер (Гейгельський), водоймищ (Гирканський), рік (Караязський, Гейгельський, Закатальський, Пиркулинський, Ісмаїллінський, Гирканський, Басутчайський і Турианчайський). На території деяких заповідників (Кизилагачський, Аггельський, Ширванський, Караязський) охороняються також водно-болотні ландшафти [15].

У Гирканському, Гейгельському, Закатальському, Пиркулинському, Ісмаїллінському, Ілісуїнському, Караязському, Басутчайському і Турианчайському заповідниках, крім комплексної охорони природи, охороняються різні рідкі й цінні види рослин (залізне дерево, ленкоранська акація, кавказька хурма, самшит, дзельква, тис, сосна (гачкувата, ельдарська), кавове дерево, яловець, бук, дуб (каштановий, східний, іберійський), рододендрон і ін.). У Ширванському, Гирканському, Гейгельському, Закатальському, Ісмаїллінському, Пиркулунському, Ілісуїнському і ін. заповідниках охороняються ссавці (джейран, козуля, кавказький олень, плямистий олень, безаровий козел, східно-кавказький тур, бурий ведмідь, кабан, заєць й ін.). У Кизилагачському, Аггельському, Ширванському, Закатальському, Караязському, Пиркулинському і ін. заповідниках – пернаті (куріпка, фазан, турач, султанка, лисуха, стрепет, фламінго, дрохва, різні качки, гусаки, чаплі, лебеді й ін.), а також і риби (дрень, кутум, лящ, шамайка, білуга, сом, сазан, форель тощо) [57].

В Азербайджані 2 заповідники (Кизилагачський і Гобустанський) є міжнародними, 12 заповідників – регіональними й 1 (Гарагельський) – міжреспубліканським. Гобустанський заповідник входить до складу

Міжнародного туристського маршруту. У країні створюється один біосферний заповідник на базі Закатальського заповідника.

У державних заповідниках вивчається видовий склад, біологія й екологія флори й фауни, розробляються методи їхньої охорони й відтворення [57].

Клімат Азербайджану перехідний від помірного до субтропічного, що сприяє розвитку багатьох рекреаційних видів туризму. На клімат Азербайджану основний вплив роблять географічне положення, рельєф і Каспійське море. У межах країни виділяються кілька типів клімату, від сухого і вологого субтропічного (Ленкорань) до гірського тундрового (високогір'я Великого Кавказу) [59].

За даними метеорологічних станцій, які можна побачити в мережі Інтернет, було зроблено дослідження інсоляційного режиму Азербайджану за 2020 рік (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Медико-кліматичні критерії оцінки інсоляційного режиму

Параметр	Вплив		
	Подразнювальний	Тренувальний	Щадний
Кількість годин сонячного сяйва в році	1800	–	–
Кількість годин сонячного сяйва в липні	–	280 – 320	–
Кількість днів без сонця в році	–	–	55 – 70
Кількість днів без сонця в липні	5	–	–
Кількість днів без сонця в січні	–	21	–

Середньорічні температури змінюються від $+15^{\circ}\text{C}$ на низовинах до 0°C у горах. Середні температури – від $+26^{\circ}\text{C}$ на рівнинах (максимум $+32 - 35^{\circ}\text{C}$, але іноді доходить і до $+40^{\circ}\text{C}$) до $+5^{\circ}\text{C}$ у високогір'ях, а середньосічної відповідно від $+3^{\circ}\text{C}$ до 10°C морозу. На території республіки абсолютний максимум температури повітря ($+46^{\circ}\text{C}$) і мінімум (-33°C) спостерігається в долинах Араза в Нахчиванській АР, що відрізняється різким континентальним кліматом. За даними метеорологічних станцій Азербайджану був проведений аналіз температури повітря (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Медико-кліматичні критерії оцінки температури повітря

Параметр	Характер впливу		
	Подразнювальний	Тренувальний	Щадний
Тривалість без морозного періоду, дні	–	170 – 190	–
Тривалість зимового періоду, дні	55 – 70	–	–
Тривалість дискомфортного періоду з переохолодженням, дні	–	–	6
Тривалість літнього періоду (у днях)	–	–	140
Тривалість дискомфортного періоду з перегрівом, дні	34	–	–
Повторюваність комфортних умов за літній період, %	39,2	–	–
Тривалість купального сезону, дні	–	–	120

Атмосферні опади – продукти конденсації водяного пару, що випадають з хмар у вигляді дощу, моросі, граду та інші.

Характер випадання опадів дуже важливий для проведення рекреаційних занять. Іноді дощі, після досить тривалої спеки, не заважають відпочинку та лікуванню (за умовами короткочасності) та освіжають повітря.

Опади розподіляються нерівномірно: 200 – 300 мм на рік на рівнинах (у районі Баку менше 200 мм), 300 – 900 мм у передгір'ях, 900 – 1400 мм у високогір'ях Великого Кавказу, до 1700 мм в межах Ленкоранської низовини. Найбільші опади випадають на півдні **Ленкоранської низовини** і схилах Талиських гір 1200 – 1700 мм. У **Ленкорані** максимум опадів припадає на зимовий період, у горах і передгір'ях – на квітень – вересень [59]. За даними метеорологічних станцій була проведена оцінка опадів Азербайджану (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Критерії оцінки опадів

Параметр	Характер впливу		
	Подразнювальний	Тренувальний	Щадний
Тривалість залягання стійкого снігового покриву, дні	–	70 (помірний)	–
Повторюваність дощових погод, %	–	40,3 (помірний)	–

Кліматичні умови Азербайджану є достатньо оптимальними для розвитку туризму. Республіка приймає своїх гостей цілий рік. У таблиці 2.5 була проведена оцінка придатності клімату Азербайджану для рекреації. Кількість днів із сприятливою температурою сягає 165, що відповідають придатному клімату для відпочинку. Кількість випадків дощів та несприятливих умов дорівнює 40,3%, що відноситься до умовно придатному клімату для рекреації. Данні таблиці враховані за 2020 рік.

Таблиця 2.5 – Оцінка придатності клімату

Оцінка придатності клімату	Кількість днів із сприятливою середньодобовою температурою	Повторювання випадків із сильним вітром (>10 м/с), %	Дощі й інші несприятливі умови (кількість випадків), %
Непридатний	–	–	–
Малопридатний	–	–	–
Умовно придатний	–	–	40,3
Придатний	165	–	–
Найпридатніший	–	1,4	–

Територія Азербайджану налічує 1800 годин сонячного сяйва в році. За медико-кліматичними критеріями параметрів атмосферної циркуляції неможливо віднести до певного характеру впливу тому, що за повторюваністю циклонів Львівська область відноситься до щадного впливу, повторюваність контрастних змін погод – тренувального, повторюваністю між добової мінливості тиску – подразнювального. По критеріям оцінки опадів країна повністю підходить під тренувальний характер впливу. Тривалість літнього періоду – 140 днів, купальний сезон 120, також є придатною і для літньої рекреації. Середньорічна швидкість вітру дорівнює 3 – 4 м/с. В цілому клімат Азербайджану оцінюється, як придатний.

В Азербайджані багато лісів [29]. Загальна площа азербайджанських лісів дорівнює 1213,7 тисяч гектарів. Ліси використовуються мало, в цілому по всьому Азербайджану використовуються 9% лісів. Реліктові тугайнові ліси, що зберігаються в незмінному вигляді, як вважають, вже більше 13 мільйонів років, не зустрічаються більше ніде у світі [57].

Довжина берегової лінії Каспійського моря на території Азербайджану 800 км. За гідрографічним принципом, Азербайджанська Республіка належить до басейну Каспійського моря. Гідрографічна мережа республіки

(річка, озера) створювалася протягом тривалого і за цей час зазнала змін. Свідченням цього – залишки ущелин древніх річок, що зустрічаються нині. В даний час гідрографічна мережа змінюється за рахунок природних факторів та господарської діяльності людини. До гідрографічної мережі належать також штучні водні протоки (канали) і водосховища.

Основу гідрографічної мережі Азербайджанської Республіки становлять річки. Територією республіки протікають 8359 річок різної протяжності. Протяжність кожної з 8188 рік менше 25 кілометрів. 24 ріки мають довжину понад 100 кілометрів. Найбільші річки республіки: Кура, Араз, Ганих (Алазан), Габирри (Іорі), Самур, Тертер, Тур'ян, Агстафа, Акері, Віляш та ін (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Річковий фонд Азербайджану [59]

Назва	Площа, км	Бал привабливості
Великі річки		
Кура	1515	9,8
Аракс	1072	9,7
Середні річки		
Ганихчай	413	6,4
Габирри	394	6,8
Самур	216	8,2
Храм	201	6,3
Тертерчай	200	7,6
Сумгайтчай	198	8,4
Кюрекчай,	186	5,9
Турянчай	180	7,9
Базарчай	178	6,7

Продовження таблиці 2.6

Назва	Площа, км	Бал привабливості
Малі річки		
Гянджачай	99	5,9
Гілан	99	6,3
Аліджан	98	7,5
Вельвелі	98	4,7
Шемкірчай	95	7,6
Гарачай	93	5,8
Зейімчай	90	7,4
Кондялян	89	6,8

Ріки республіки поділяються на 3 групи:

1. Ріки, що належать до басейну річки Кури (Ганих (Алазан), Габирри (Іорі), Тертер, Тур'ян, Агстафа, Шамкір, Хачин та ін.).
2. Річки, що відносяться до басейну річки Араз (Арпачай, Нахчіван, Охчу, Хакері, Кендялянчай та ін.).
3. Річки, що безпосередньо впадають у Каспійське море (Самур, Гудьял, Вяльвяля, Віляш, Лянкяран та ін.) [47].

Кура-Аразской низовини протікають річки Кура і Араз. Річки, що стікають з гір південно-східного Кавказу і Талишських гір, протікають по Самур-Дивічінській та Лянкяранській низовинах і безпосередньо впадають у Каспійське море.

На розвиток та зміну річкової мережі впливають різні фізико-географічні фактори: клімат, рельєф, геологічна структура, ґрунт та рослинні покриви.

Зі збільшенням височини щільність річкової мережі збільшується і, дійшовши певної висоти, поступово зменшується. За винятком Талиської зони, найгустіша річкова мережа (1 – 2 км/км²) знаходиться в середньогірській зоні, на висоті 1000 – 2500 метрів. У Талиській зоні (1,6 –

2,2 км/км²) – на висоті 500 – 1000 метрів. Загалом в Азербайджанській Республіці загальна щільність річкової мережі становить 0,39 км/км². У низовині цей показник дорівнює 0,05 км/км².

Площа басейну Кури (86 тис. км²), до злиття з Аразом, менша за басейн річки Араз (101937 км²). Однак водні ресурси Кури вдвічі перевершують Араз, тому після злиття річка називається Курою.

За особливостями стоку в Азербайджанській Республіці річки поділяються на 3 групи:

- річки із постійним стоком;
- річки, які пересихають – стік утворюється під час весняної повені та дощу;
- річки тимчасового стоку – стік утворюється лише під час сильних опадів [47].

Одним із факторів, що створюють різницю між цими групами, є кількість ґрунтових вод, що змішуються зі стоком. Якщо в річки першої групи ґрунтові води постійно поєднуються зі стоком, то в річках другої групи даний процес триває лише кілька місяців. У третій групі річок немає ролі ґрунтових вод.

Джерела живлення рік Азербайджанської Республіки різні. Живлення річок складають снігові, дощові та підземні води. Річки Великого Кавказу живляться снігом, а річок Малого Кавказу джерелами харчування є ґрунтові води.

Найбільшою річкою Кавказу є річка Кура. Її довжина 1515 км, площа – 188 тис. км². Річка Кура бере початок на північно-східному схилі гори Гизилґядик, на ділянці максимального височини 2740 метрів. Кура протікає територією Грузії, входить на територію Азербайджану. Протікаючи Кура-Аразской низовиною, впадає в Каспійське море.

До злиття з річкою Араз, площа Кури становить 86 тис. км². Араз є найбільшим правим припливом Кури. Річка бере початок на території Туреччини на Бінгольському хребті з висоти 3300 метрів. 364 км загальної

довжини річки (1072 км) проходить територією Туреччини. Річка Араз складає кордон між Азербайджаном, Туреччиною та Іраном. Останні 80 км річки протікають територією Азербайджану і території Сабирабадського району впадають у Куру [47].

Кура та Араз за кліматичними особливостями входять до групи річок, що становлять пояси навесні за рахунок снігу та дощу, восени – дощових вод.

На річний стік річок Азербайджану значною мірою впливають атмосферні процеси. Інтенсивне зростання температури з січня до березня стає причиною танення снігів на висоті 1500 метрів. У квітні-травні, внаслідок дощів, процес танення снігів посилюється. На вищих відмітках (2500 – 3000 м) інтенсивне танення снігів починається у квітні – травні та завершується наприкінці червня. Сніг покрив впливає на водний режим річок і в літні місяці. Так, сніг, що ввібрався в землю (інфільтрований), знову виводить води на поверхню і підвищує рівень води в маловодних річках. Більшість запасу вологості в Талишской зоні – це дощі, що випадають у холодній половині року. Річки Азербайджану влітку бувають маловодними. Іноді зливи у липні-серпні утворюють потопи, завдають значної шкоди господарству. Сильні потопи спостерігаються в річках південно-західних пагорбів Зангезурського хребта Великого Кавказу.

Більша частина стоку в річках Великого та Малого Кавказу проходить у спекотну, а в талиських річках – у холодну пору року. Основний стік (60 – 80%) посідає річки спекотного періоду. Подібний нерівномірний розподіл стоку протягом року ускладнює його використання у господарському плані. Загалом, за особливостями водного режиму, річки Азербайджану поділяються на 2 групи: багатоводний та потопний режим; потопний режим. До річок потопного режиму відносяться річки Лянкяранської природної зони, Гобустану і річки, що тимчасово протікають. В інших річках фаза водного режиму багатоводна.

Під впливом складності рельєфу та інших природних факторів стік розподілений нерівномірно. На території модуль стоку зростає по висоті.

Однак це зростання до певної позначки: на північно-східному височині Великого Кавказу – 2800 метрів, південному височині – 2000 – 2200 метрів, на Малому Кавказі – 2200 – 2400 метрів. Вище зазначених позначок модуль стоку зменшується. За орографічними особливостями, на ділянці Талиша є дві суперечності між стоком і середньою висотою. На Талиському хребті модуль стоку зменшується за висотою, а в Пештесарському та Буроварському хребтах збільшується.

Річки Азербайджанської Республіки несуть багато матеріалів, що є результатом процесу вимивання в басейнах річок. Річки Азербайджанської Республіки найбільші за показником каламутності.

Багаторічні середні водні запаси рік Азербайджанської Республіки становлять 10,3 млрд. м³. На кожен квадратний кілометр території Азербайджану припадає 90 тис. м³ водних ресурсів. Більшість водних ресурсів посідає басейн річки Кури. Нерівномірний розподіл водних ресурсів протягом року та територією значно ускладнює її користування, не забезпечує щорічно зростаючу потребу у воді [47].

В Азербайджанській Республіці налічується близько 250 озер. Більшість із них дрібні. Аджигабул, Сарису, Масазир, Чандаргель та інші порівняно великі озера. Озера середньо і високогірних територій (Гейгель і Маралгель в басейні річки Кюрякчай, Гейгель, Великий і Малий Алагель в басейні річки Шамкір) мають чудовий вигляд. Озера республіки мають ерозійно-льодовикове, ерозійно-річкове, тектонічне та абразійне походження. На Абшероні є кілька соляних реліктових та стоячих озер. Більшість із них влітку висихає і перетворюється на солончак. Гірські озера використовуються для пиття худоби, Гаджигабул, Сарису, Аггель та інші – для рибальства та частково зрошення, соляні озера Абшерона – для отримання хімічних речовин, а також застосовується бруд з лікувальною метою. Озера у верхніх стоках річок – Батабатська група, Ганлигель, Гейгель та інші стали штучними водосховищами та влітку забезпечують річки додатковою водою (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Озера Азербайджану [41]

Назва	Площа, га	Бал привабливості
Озера державного значення		
Каспійське озеро	3 626 00000	9,6
Сарису	6570	3,2
Аггель	2800	4,1
Беюк Шор	1620	2,7
Аджикабул	1668	7,8
Гаджикабул	1668	7,9
Джандаргель	1060	6,3
Масазиргель	1000	5,9
Озера місцевого значення		
Великий Алагель	500	8,9
Гарагель	180	7,6
Кічик Алагель	120	9,1
Гейгель	78	4,3
Бюльбюля	70	6,4
Маралгель	23	7,9
Батабат	16	8,1
Бінагадинське кірове	1,5	5,2

З метою регулювання стоків рік побудовано понад 60 водоймищ. Створення водосховищ є одним із основних заходів щодо ефективного використання води та водної енергії. Якщо великі водосховища («Мінгечаур», «Шамкір», «Аразський водний вузол», «Сарсанг») мають комплексне значення, більшість інших споруджено в іригаційних цілях (див. табл. 2.8) [41].

Таблиця 2.8 –Природний фонд водосховищ Азербайджану [41]

Назва	Площа, га	Бал привабливості
Мінгячевірське водосховище	62500	8,3
Аразський гідровузол	14500	5,4
Шамкірське водосховище	11600	3,2
Єнікендське водосховище	7800	4,9
Ханбуланчайське водосховище	2460	7,2
Варваринське водосховище	2250	7,3
Джейранбатанське водосховище	1390	8,4
Сарсангське водосховище	1385	5,6
Арпачайське водосховище	630	9,1
Міль-Муганське водосховище	450	7,4
Вилящайське водосховище	250	8,2

Як бачимо з наведених таблиць, водний фонд Республіки достатньо великий. Якщо розглядати можливості його використання з рекреаційними цілями, а особливо з метою купально-пляжного відпочинку, то маємо наступні показники (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Шкала оцінки водойм для купання (найбільш сприятливі умови оцінюються 4 балами)

Параметр	Характеристика	Оцінка в балах
Ширина зони мілководдя, м	10 – 20	3
Літологія донного ґрунту в зоні мілководдя	Глинистий	1
Кількість літніх днів із середньодобовою температурою води 18 – 22 °С	60 – 80	3

Продовження таблиці 2.9

Параметр	Характеристика	Оцінка в балах
Швидкість течії, м/с	1 – 2	2
Площа водної прибережної рослинності, % на 100 м периметра води	10 – 50	2

Отже, оцінка рекреаційних ресурсів може здійснюватися залежно від виду відпочинку, оздоровлення та лікування, еколого-географічної ситуації, ландшафтних особливостей території, з позиції людини, яка відпочиває або виступає організатором відпочинку.

Азербайджанська Республіка має можливість приймати гостей цілий рік. Влітку відвідання визначних міст та купально-пляжний відпочинок, лікування мінеральними водами та грязями, а взимку – активний відпочинок у горах.

2.1.3. Оцінка культурно-історичних ресурсів Азербайджану

Туристсько-рекреаційний потенціал Азербайджану має у своєму розпорядженні великі можливості не тільки для оздоровлення, але й для культурно-оздоровчого та культурного відпочинку. Тож любителів подорожей із пізнавальною метою в цій країні чекає безліч відкриттів, адже Азербайджан, будучи одним із найдавніших вогнищ людської цивілізації, має унікальну історію та культуру [59].

Центр Гейдара Алієва. Культурний центр, який включає в себе аудиторіум (конгрес-центр), музей, виставкові зали, адміністративні офіси. Проект центру був розроблений в 2007 році знаменитим архітектором Захою Хадід. У 2014 році був визнаний найкращою в світі будівлею і отримав премію Design of the Year. Будівництво будівлі було освітлено в одному з випусків передачі Build It Bigger на каналах Discovery і Science Channel, присвяченій найсміливішим інженерним проектам сучасності й

архітектурним шедевром світу [61]. В даний час Центр Гейдара Алієва вважається одним із символів сучасного Баку (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Бланк оцінки пам'ятки архітектури та містобудування
Центр Гейдара Алієва

Назва пам'ятки		Центр Гейдара Алієва
Область, автономія, докладна адреса		Азербайджан, Баку, Проспект Гейдара Алієва 1
Автор	Архітектор	Заха Хадід
Тип споруди		Культурна архітектура
Територія (площа, висота)		Площа культурного центру складає 57519 м ² . Висота: 74 м
Архітектурний стиль		Параметризм
Матеріал		Каміння Скло Метал
Час	Створення	2012 рік
	Реконструкції	–
	Реставрації	–
Кому належав		Гейдар Алієв
Ступінь автентичності		На даний момент використовується як музей
Унікальність		Одиничність
Ціннісний ранг	Світовий	У 2014 році був визнаний найкращою в світі будівлею і отримав премію Design of the Year

Маленька Венеція – це містечко нагадує італійську Венецію. Була закладена ще в 1960-х роках. Особливу привабливість місту на воді надають гондоли, привезені в Баку з Італії, також витончені фонтани, тунелі, мости. Комплекс складається з 3 великих островів і декількох маленьких острівців з деревами. Через канал перекинута 5 мостів. На території діють ресторани і кафе [32].

Полум'яні вежі. Вежі вогнів, що стали сучасним символом столиці.

Саме тут в одному з розкішних готелів слід зупинитися. Це найвищі будівлі міста, які видно з будь-якої точки Баку, за своїм дизайном і, головне, своїм вечірнім підсвічуванням нагадують величезне багаття, що бушує на заході міста на високому пагорбі, висвітлюючи своїм червонуватим відблиском все навколо. Щовечора на фасаді включаються постійно транслюють рух вогню. Сьогодні в баштах розташовується розкішний готель «Fairmont Baku at the Flame Towers», так само офісні приміщення та житлові апартаменти [9].

Дівоча вежа. Вежа побудована на виступі берегової скелі, і являє собою викладений з місцевого сірого вапняку циліндр висотою 28 м і діаметром – 16,5 м. Товщина стін біля основи 5 м, а вгорі 4 м. З назвою цього цікавого місця в Баку пов'язано багато стародавніх історій. Легенда про Дівочу вежу в Баку розповідає, що в доісламські часи правлячий хан захотів взяти в дружини власну дочку, яка була схожа на його померлу дружину. Боги дали йому благословення, і в честь нареченої на вершині скелі була побудована вежа. Але дівчина виступила проти волі батька і зістрибнула з вежі в море, розбившись об прибережні скелі – з тих пір вежа отримала назву Дівоча.

Весь внутрішній простір вежі розбитий на 8 поверхів. Вікна вежі дивляться вгору, а не вниз. І по одному з проведених досліджень, вважається, що в кожне вікно видно по одній з планет сонячної системи. Рукописні свідоцтва, вважають, що вона була закладена не пізніше X століття. У XII столітті вежа стала частиною потужної оборонної системи міста і вважалася головною цитаделлю Бакинської фортеці. Дівочу вежу включено в 2000 році в Список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зараз же вежу використовують як музей з оглядовим майданчиком [21]. Її включили до списку спадщини ЮНЕСКО і зберігають від всіх негараздів (див. табл. 2.11).

Старе місто. «Бакинський акрополь», «Старе місто», «Внутрішнє місто» – як тільки не називають цей унікальний історичний ансамбль, розташований прямо в центрі Баку. «Ічері шехер» – це серце міста. Саме в цьому місці, на пагорбі біля самого моря зароджувався древній Баку.

Таблиця 2.11 – Бланк оцінки пам'ятки архітектури та містобудування

Дівоча Вежа

Назва пам'ятки		Дівоча вежа
Область, автономія, докладна адреса		Прибережна частина «Старого міста» Ічері-шехер, Баку, Азербайджан
Автор	Архітектор	Масуд Ібн Давуд
Тип споруди		Архітектурні монументи та скульптурні пам'ятники
Територія (площа, висота)		Висота Дівочої вежі – 28 метрів.
Архітектурний стиль		Ширван-Апшеронська школа
Матеріал		Каміння
Час	Створення	XII століття
	Реконструкції	–
	Реставрації	Середина XIX ст., та 2012-2013 рр
Кому належав		Державі Ширваншахів
Історичні події, пов'язані з цим об'єктом		13.06.1858 р. почала використовуватись як маяк
Ступінь автентичності		На даний момент використовується як музей
Унікальність		Одиничність
Ціннісний ранг	Світовий	Об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО

Ічері Шехер є найстарішим житловим кварталом Баку. У 1977 році він був оголошений історико-культурним заповідником, а в 2000 році увійшов до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Дуже часто Ічері Шехер називають фортецею, так як вона оточена добре збереглася фортечною стіною. Люди на території Ічері Шехер проживали ще в бронзовому столітті, а до VIII – XI ст. вона була повністю заселена.

За напівзруйнованими фортечними стінами збереглося безліч унікальних пам'яток: палацовий комплекс Ширваншахів з усипальницею, діванхане, мечеттю; «Гиз Галаси» («Дівоча вежа»); мечеті і мінарети, залишки караван-сараїв, лазень. Забудови старої фортеці носять особливий

характер. Через брак території будівлі тут здавна зводилися «стіна до стіни». Тут немає садів, двори надзвичайно малі і розділені «нитками» вузьких вуличок, провулків і тупиків.

Коли в XV столітті ширваншахи перенесли свою столицю з Шемахи в Баку, в Ічері Шехер почалися масові забудови. У цей період була побудована перлина фортеці – Палац Ширваншахів (див. табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Бланк оцінки пам'ятки архітектури та містобудування
Палац Ширваншахів

Назва пам'ятки		Палац Ширваншахів
Область, автономія, докладна адреса		«Старе місто» Ічері-Шехер, Баку, Азербайджан
Автор	Архітектор	Невідомо
Тип споруди		Культова архітектура
Територія (площа, висота)		Площа 221тис. м ² . Ічері-Шехер оточений кріпосними стінами, висота яких досягає 8-10 метрів, а ширина - 3,5 метра
Архітектурний стиль		Ширван-Апшеронська школа
Матеріал		Каміння Дерево
Час	Створення	1442р
	Реконструкції	–
	Реставрації	–
Кому належав		Халіл улла І
Історичні події, пов'язані з цим об'єктом		1501 р Битва військ Фаррух-йессара, сина Халіл-улли І та Ісмаїла І
Ступінь автентичності		На даний момент використовується як музей
Унікальність		Одиничність
Ціннісний ранг	Світовий	Об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО

Слід зазначити, що Баку XVII – XIX століть не виходив за межі Ічері Шехер. Тут розташовувалися і палаци правителів, і житлові квартали. З 1747

по 1806 рр. тут знаходилася столиця Бакинського ханства. Лише після початку нафтового буму, місто стало розростатися і виходити за межі Ічері Шехер.

Інтерес представляє і сама кріпосна стіна. Колись у Баку їх було дві, і вони поділялися ровами, але на початку ХІХ століття, місто росло настільки швидко, що зовнішню стіну довелося знести і побудувати житлові будинки. Залишилася тільки внутрішня стіна. У ній збереглися 25 веж і 5 воріт. Кажуть, що ще в 30-і рр. ХХ століття в фортеці було понад 900 будівель, а до початку ХХІ століття залишилася тільки половина [50].

Музей килима. Азербайджанський музей килима був заснований в 1967 році, ставши першим в світі спеціалізованим музеєм зі збору, збереженню і вивченню килима. Його перша експозиція була відкрита в 1972 році в Джума-мечеті на території стародавньої фортеці міста Баку – Ічері Шехер.

Музей є скарбницею азербайджанської національної культури, демонструючи килим в тісному взаємозв'язку з іншими видами традиційного мистецтва Азербайджану. Його колекція містить близько 14000 килимів, вишивки, одягу, предметів ювелірного мистецтва, сучасних робіт зі скла, дерева, повсті.

Музей є науковим центром з вивчення і розвитку азербайджанського килима. Він брав участь в організації ряду великих міжнародних симпозіумів з азербайджанського килиму. Перший симпозіум пройшов в Баку під егідою ЮНЕСКО в 1983 році. Наступні три симпозіуми відбулися в 1988 р, 2003 році і 2007 р останній з яких відбувся в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі. У 2008 році, у відповідність з указом президента Азербайджану Ільхама Алієва, почалося будівництво сучасної будівлі Музею килима, і в серпні 2014 відкрилася його нова експозиція [7].

Музей мініатюрних книг. Єдиний в світі музей мініатюрної книги розташований на одній з вуличок Старого міста (Ічері Шехер) Баку. Цей музей є в своєму роді продовжувачем особистого музею Заріфи Салахової, яка відома не тільки, як першовідкривачка цього музею, а й сестра

популярного художника країни. Жінка подорожувала по всьому світу і збирала маленькі книги, і на весь цей процес пішло близько 30 років.

На даний момент ця колекція становить 6500 книг, які з'явилися в 64 країнах. Відкрився офіційно музей в 2002 році, в місті Баку, точніше в його старій частині. Всі книги менше долоні. Розмір багатьох видань становить не більше 1 сантиметра, а «площа» найменшої книги в колекції – 2х2 міліметра, всі її 20 сторінок з текстом та ілюстраціями можна побачити тільки через лупу. В експозиції музею – факсимільні, репринтні, рукописні і унікальні видання [63].

Палац Шекінських ханів. Найвидатніший і найцінніший пам'ятник Азербайджану XVIII століття – Палац Шекінських ханів. Він був побудований в 1761 – 1762 рр., як літня резиденція Гусейн-хана Муштада (онука Гаджі Челебі). Неповторна за своєю красою двоповерхова будівля палацу вражає пишністю свого оздоблення, як зовнішнього, так і внутрішнього. Фасад палацу багато розписаний сюжетними малюнками, що відображають сцени полювання та війни, а також хитромудрими геометричними та рослинними візерунками. По центру красується величезне вікно-вітраж із різнокольорової скляної мозаїки. (Примітно, що на 1 кв. метр припадає до 5000 шматочків скла). Інші, малі вікна палацу також зібрані їхніх шматочків кольорового скла та забрані ажурними кам'яними ґратами.

При будівництві палацу використовувалася в основному сира цегла, річковий камінь, чинар і дуб. І при цьому, в будівництві не використовувалося жодного цвяха чи клею! Все кріпиться на спеціальному розчині, рецепт виготовлення якого назавжди втрачено.

У палаці всього 6 кімнат, 4 коридори та 2 дзеркальних балкони. Всі вікна та двері палацу майстерно зібрані зі шматочків дерева та кольорового венеціанського скла. Тож світло, що проникає всередину палацу, відливає всіма кольорами веселки: червоним, жовтим, блакитним, зеленим.

Кожна кімната палацу не схожа на іншу, і майстерно оздоблена. Усі стіни та стелі розписані мініатюрами: тут і міфічні птахи в райському саду,

незвичайні квіти та тварини. Натуральні фарби, що використовуються при створенні малюнків, досі захоплюють відвідувачів своїми яскравими кольорами [20]. Таке оформлення свідчить, що у другій половині XVIII в. в Шекінському ханстві мистецтво живопису досягло високого розвитку, і настінний розпис був дуже популярний (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Бланк оцінки пам'ятки архітектури та містобудування
Палац Шекінських ханів

Назва пам'ятки		Палац Шекінських ханів
Область, автономія, докладна адреса		Місто Шекі, Азербайджан
Автор	Архітектор	Хадалі (Хаджі)-Зейнал-Абдін
Тип споруди		Культова архітектура
Територія (площа, висота)		Площа близько 300 м ² . Довжина будівлі становить – 31,7 метра, ширина – 8,5, висота – 10 метрів. Висота кожного поверху 3,35 метри
Архітектурний стиль		Перський стиль
Матеріал		Каміння Дерево
Час	Створення	XVIII століття
	Реконструкції	–
	Реставрації	1848-1851 1955-1965 2002
Кому належав		Мухаммед-Гасан-хан
Історичні події, пов'язані з цим об'єктом		Літня резиденція Гусейн-хана Муштада, онука Гаджі Челебі, засновника Шекінського ханства
Ступінь автентичності		На даний момент використовується як музей
Унікальність		Одиничність
Ціннісний ранг	Світовий	Об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО

Мавзолей Моміне-Хатун побудований атабеком Джаханом Пехлеваном у квітні 1186 року, для своєї матері Моміне-Хатун, яка разом із чоловіком,

першим атабеком Шамс ад-Діном Ел-Денізом (батьком Джахана Пехльована), вважається родоначальницею династії Ельдегізов І.

Найвидатніший пам'ятник Нахичеваня майстерно декорований складним геометричним орнаментом та письменами з Корану. Величний десятигранний мавзолей був справжнісіньким середньовічним хмарочосом, досягаючи заввишки 34 метри. Сьогодні його висота становить близько 25 метрів (див. табл. 2.14).

Таблиця 2.14 – Бланк оцінки пам'ятки архітектури та містобудування
Мавзолей Моміне-Хатун

Назва пам'ятки		Мавзолей Моміне-Хатун
Область, автономія, докладна адреса		Місто Нахичевань, Азербайджан
Автор	Архітектор	Аджеми ібн Абубекр Нахчівані
Тип споруди		Архітектурні монументи та скульптурні пам'ятники
Територія (площа, висота)		Десятигранний мавзолей досягав заввишки 34 метри. Сьогодні його висота становить лише 25 метрів (без намету, який не зберігся)
Архітектурний стиль		Нахичеванська архітектурна школа
Матеріал		Каміння
Час	Створення	1186 рік
	Реконструкції	–
	Реставрації	–
Кому належав		Моміне Хатун
Ступінь автентичності		На даний момент використовується як музей
Унікальність		Одиничність
Ціннісний ранг	Світовий	Об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО

Поверхня кожної грані (нішоподібна) повністю покрита витонченими різьбленими арабськими письменами в куфічному стилі, стилізованими під геометричний орнамент. Причому на дев'яти із десяти граней орнамент – різний. Лише один повторюється двічі – на ніші, де було передбачено вхід.

По верху мавзолей Момін-Хатун прикрашений майстерною сталактитовою композицією.

Поховання Момін-Хатун знаходиться під будинком, але входу до нього немає. Зсередини мавзолей має круглу форму. Єдиними прикрасами його інтер'єру є чотири круглі медальйони, вкриті написами та орнаментом. Ці медальйони вміщені на внутрішній поверхні сферичного бані мавзолею і містять імена пророка Мухаммада, чотирьох праведних халіфів: Абу Бакра, Омара, Османа Алі та імамів-шиїтів Хасана та Хусейна.

Мавзолей Моміне-Хатун – одна з наймонументальніших будівель азербайджанської архітектури, виконана з воістину царським розмахом [31].

Отже, як бачимо з проведеного аналізу, культурно-історичні ресурси Азербайджану є значними і визначальними при відвідуванні країни туристами.

2.2. Аналіз привабливості туризму в Азербайджані за останні роки

Сучасний Азербайджан перетворюється у все більш значимий фактор світової і регіональної політики. Це обумовлено, перш за все, внутрішньополітичною стабільністю, стійкою економікою, правильно зорієнтованою і вміло проведеною зовнішньою політикою. В результаті реалізації транснаціональних транспортно-комунікаційних та енергетичних проектів Азербайджан став економічним лідером регіону і важливим гравцем на глобальній карті світу.

Азербайджан має великий туристський потенціал, в тому числі для прийому іноземних туристів, а також великим видовим розмаїттям. Як відомо, для залучення туристів в країну необхідно забезпечити якісне обслуговування. Кожен приїжджий порівнює вартість перебування і той досвід, який він отримає під час подорожі. Беручи до уваги все це, уряд Азербайджану надав зручні, прості онлайн-візи для відвідин країни.

Найбільш активно розвиваються екологічний, спортивний,

пізнавальний, діловий, лікувально-оздоровчий, рибальський, мисливський, подієвий і гастрономічний види туризму. Створена необхідна нормативно-правова база для розвитку цієї галузі.

Існує багато причин відвідати Азербайджан. Унікальний випадок, коли в межах однієї країни зустрічається більшість з існуючих на планеті типів клімату: від сухого і вологого субтропічного (Ленкорань) до гірського тундрового (високогір'я Великого Кавказу). При цьому велика частина Азербайджану перебуває в субтропічному поясі [18].

Повністю досліджуючи захід, люди звернули свій погляд на схід, а схід у свою чергу, відчуваючи цю тенденцію, стрімко до неї підлаштовується.

Туризм в Азербайджані – це одна з галузей економіки Азербайджану. Порівняно невелика за територією країна має в своєму розпорядженні запаси нафти, і нафтові доходи використовуються для помітного розвитку туристської галузі. Згідно з доповіддю, підготовленою Всесвітньою Радою Подорожей та Туризму, Азербайджан входить в першу десятку країн, де спостерігалось найсильніше зростання потоку туристів в 2010 – 2016 роках. Крім того, Азербайджан посів перше місце (46,1%) серед країн, що найбільш швидко розвиваються. В Азербайджані на даний момент функціонують 230 туристських компаній, 560 готелів і об'єктів готельного типу. За 5 років, кількість готелів та об'єктів готельного типу збільшилось у 1,5 рази. Це говорить про те, що сфера туризму стрімко набирає оберти [37].

Місто в якому зустрічається Захід і Схід, Європа і Азія, традиції Кавказу і арабський розмах. Перетворення туризму в важливу частину економіки країни, забезпечує розвиток інфраструктури регіонів з їх дивовижною природою, різноманітною і дуже смачною кухнею, відкритими і емоційними людьми. Туризм в Азербайджані – одна з галузей, що стрімко розвивається. Останнім часом туризм став дуже важливим елементом формування іміджу країни за кордоном [38].

В даний час велику частину туристської діяльності в країні становить місцевий туризм. З метою виявлення туристської привабливості

Азербайджану, була розроблена анкета-опитування (гугл-форма). В анкетуванні взяли участь жителі Азербайджану, віком від 22 до 52 років, усього 119 осіб. Далі проаналізуємо відповіді респондентів.

На рисунку 2.1 показано відповідь респондентів на питання про ступінь туристської привабливості Азербайджану (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1 – Відповіді респондентів на питання «Якою є, на Вашу думку, привабливість Азербайджану?», %

Як бачимо з відповідей, азербайджанці вважають свою країну дуже привабливою в туристському сенсі, адже 80% респондентів оцінило туристську привабливість, як високу.

Наступне питання стосувалося туристської привабливості міст країни. Як в багатьох країнах світу, столиця вважається мешканцями Азербайджану найпривабливішим містом, відвідати Баку порадили 80% опитаних, на другому місті опинилося місто Шекі (див. рис. 2.2).

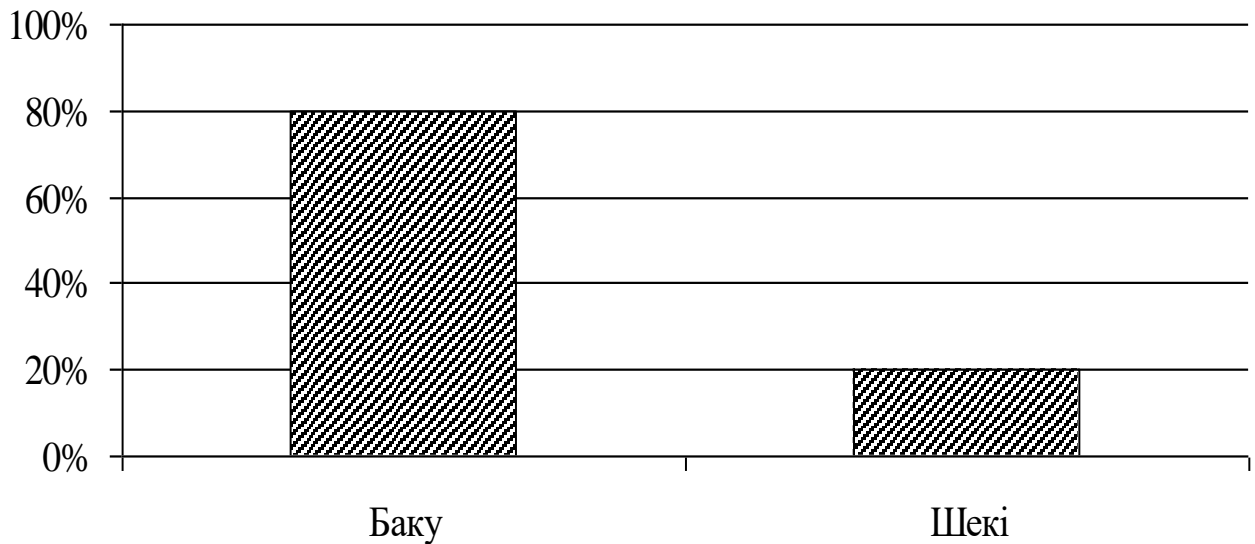

Рис. 2.2 – Відповіді респондентів на питання «Яке місто в Азербайджані Ви порадите відвідати туристам?», %

Наступне питання стосувалося туристської привабливості історико-культурних об'єктів Азербайджану. Більшість респондентів порадили відвідати палац Ширваншахів, який знаходиться в місті Баку. Друге місце в опитуванні між собою ділять Дівоча вежа і Старе місто, які також знаходяться в місті Баку (див. рис. 2.3).

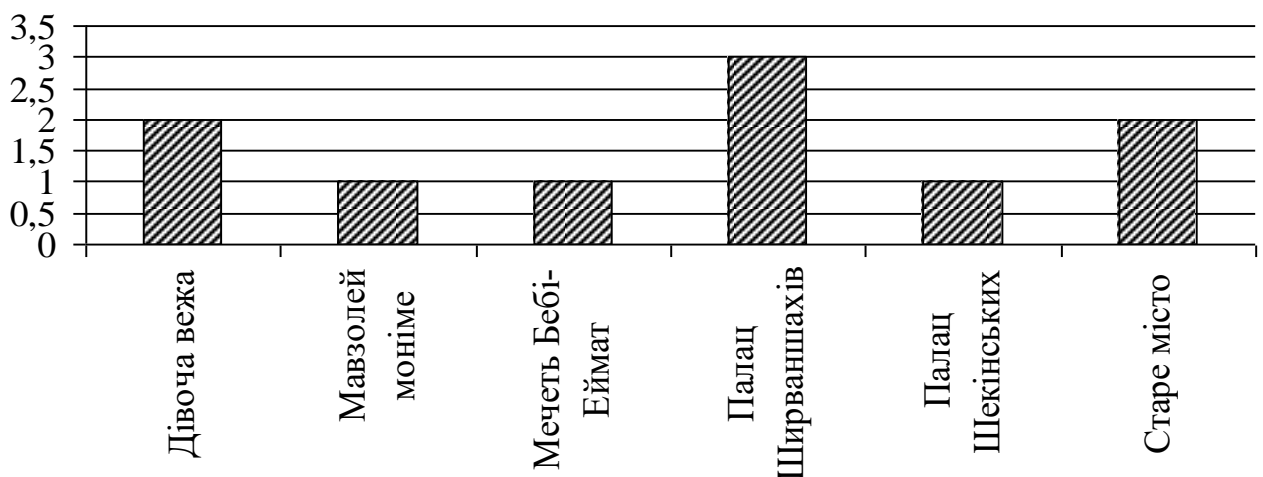

Рис. 2.3 – Відповіді респондентів на питання «Назвіть найзначний історико-культурний об'єкт Азербайджану», %

П'яте питання стосувалося найзначніших природних об'єктів Азербайджану. Знову два об'єкти ділять між собою перше місце. Респонденти радять відвідати Гобустанський заповідник і Гору Янардаг (див. рис. 2.4).

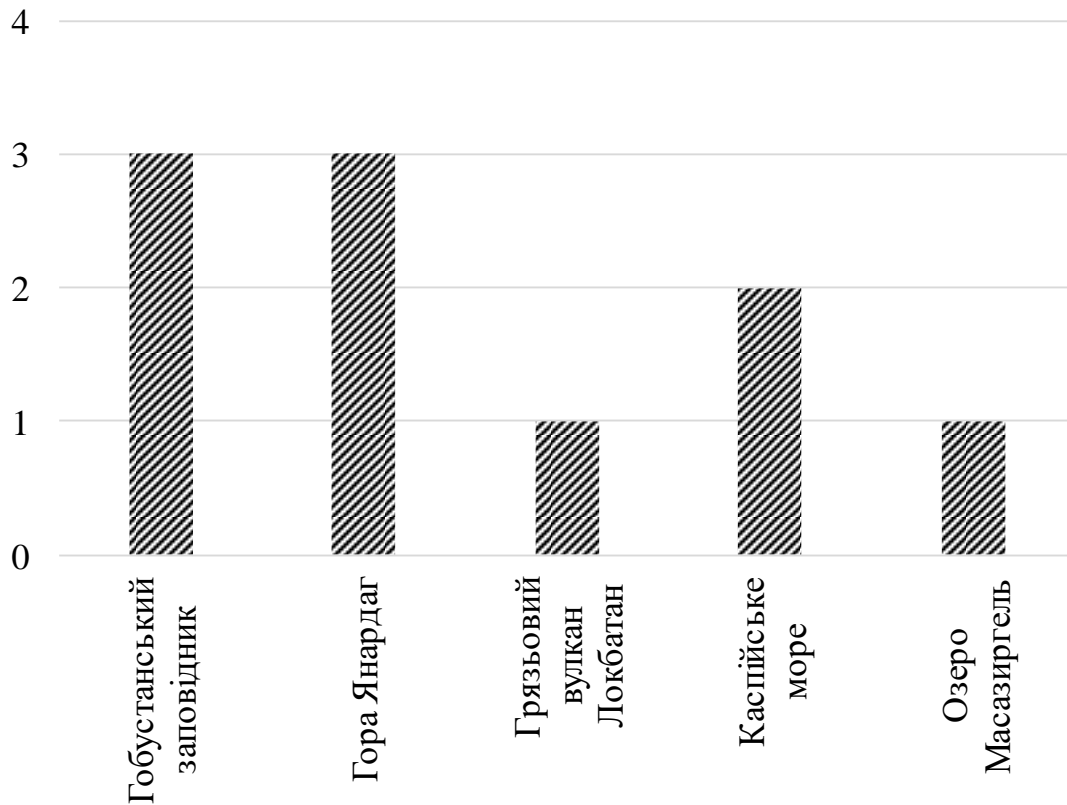

Рис. 2.4 – Відповіді респондентів на питання «Назвіть найзначний природний об'єкт Азербайджану», %

Виходячи із опитування, та зважаючи на відповіді на інші питання опитування, 100% респондентів вважають розвиток туризму перспективним для економіки країни.

На думку респондентів ключовою проблемою в країні, що перешкоджає розвитку туризму на даний момент є санітарно-епідеміологічне положення в країні (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5 – Відповіді респондентів на питання «Які ключові проблеми в Азербайджані, що перешкоджають розвитку туризму?», %

Також респонденти вважають туризм в Азербайджані конкурентоспроможним серед інших країн (див. рис. 2.6).

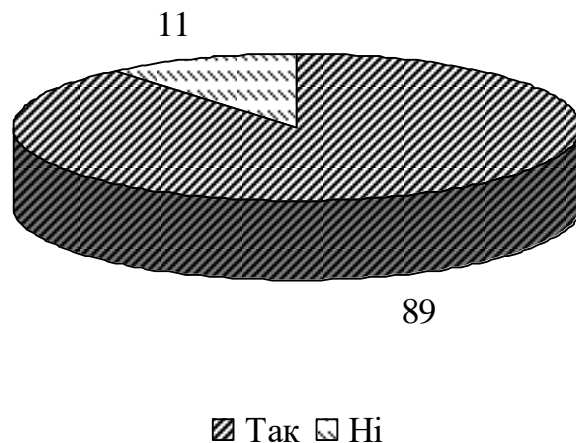

Рис. 2.6 – Відповіді респондентів на питання «Чи вважаєте Ви туризм в Азербайджані конкурентоспроможним серед інших країн?», %

Отже, Азербайджан багатий унікальним комплексом природних, культурних, національних, етнографічних ресурсів. Давня історія, сприятливе географічне положення, наявність 9 з 11 кліматичних зон світу, багатство флори і фауни, розташування Каспійського моря, його культурно-історична спадщина, архітектурні пам'ятники зареєстровані ЮНЕСКО, смачна кухня, висока традиція гостинності відкривають великі перспективи для розвитку туризму в країні. Таким чином, все це робить країну дуже привабливою з туристської точки зору.

На закінчення важливо відзначити, що кожен з елементів туристського сектора грає важливу роль в досягненні поставлених цілей, які можуть забезпечити майбутнє соціально-економічний розвиток країни.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТУРИЗМУ АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ ЙОГО ТУРИСТСЬКОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ НОВОГО ТУРУ

3.1. Вплив пандемії коронавірусу на розвиток туризму й туристської привабливості в Азербайджані

Туризм належить до галузей, які найбільше постраждали від економічних наслідків пандемії. На туристично-рекреаційний сектор нерідко впливають зовнішні події, що відбуваються в конкретних приймаючих країнах: військові конфлікти і терористичні загрози, кліматичні зміни і природні катаклізми, коливання валют, фінансово-економічні кризи та ін. Ці події можуть привести до перерозподілу поїздок в інші регіони. Однак такі грандіозні явища, як пандемія коронавірусу, можуть паралізувати світовий туристичний ринок на невизначений час.

Розвиток пандемії показало, наскільки туристична індустрія залежить від можливості вільного пересування людей. Те, як населення сприймає епідеміологічну ситуацію в окремих країнах, серйозно впливає на розвиток внутрішнього і міжнародного туризму. Особливо велике значення має для країн, які сильно залежать від туризму. До цих країн відносяться Болгарія і Азербайджан [45].

В цьому році в туристичному секторі Азербайджану, як і інших країн, спостерігалась криза, викликана пандемією коронавірусу (COVID-19).

У січні-листопаді 2020 року Азербайджан відвідали 756,8 тис. іноземців та осіб без громадянства з 155 країн світу, що в 3,9 рази менше, ніж за аналогічний період минулого року [62].

У 2019 Азербайджан відвідала рекордна кількість іноземних туристів – 3,17 млн. осіб. У 2020 році планувався ріст цього показника на 20%, але пандемія коронавірусу призвела до зворотного, і спостерігався різкий спад у туристичній сфері [4].

Економіка Азербайджану серйозно постраждала як від карантинних заходів, так і від зниження світових цін на нафту. ЄБРР очікував в 2020 році зниження ВВП на 2%, а балансу поточних операцій, за оцінками МВФ, має бути зміна з профіциту, еквівалентного 9,2% ВВП, на дефіцит, що становить 8,2%. За словами представників органів влади, в період найбільш жорстких карантинних заходів, що припав на квітень, економіка втрачала 120 – 150 млн. азербайджанських манатів (70,7 – 88,4 млн. доларів США) в день. За даними Державного комітету статистики Азербайджану, з січня по серпень 2020 року ВВП країни скоротився на 3% по порівняно з попереднім роком. Спад в економіці посилено падіння світових цін на сировинні товари: участь нафтового сектора в створенні ВВП скоротилося на 4,9%, хоча в інших галузях економіки дане скорочення не перевищувало 1,7%. Зовнішньоторговельний оборот за період з січня по липень 2020 року зменшився в реальному вираженні на 22,5% (імпорт скоротився на 43,4%, експорт – на 7,1%) у порівнянні з першим півріччям 2019 року. Втрата доходів похитнула позиції державного бюджету, так як Азербайджан є єдиною країною ВП, підтримуючої фіксований обмінний курс. У першому і другому кварталах країна витратила 2,8 млрд. доларів США з передбачуваних надходжень до Державного нафтового фонду Азербайджанської Республіки, які, як вважалося, мали скласти 7,3 млрд. доларів; в той же час фінансовий сектор Азербайджану зіткнувся з проблемами в контексті ліквідності і фінансової стійкості [62].

Азербайджан реалізує заходи економічної підтримки вартістю до 3,3 млрд. манатів (близько 2 млрд. доларів США, або 4% ВВП). Приділяючи основну увагу тим галузям, які постраждали більше інших (включаючи сферу туризму). Уряд також прагнув надати податкові пільги підприємствам, забезпечити підтримку іпотечних позичальників і транспортних компаній, а також надати допомогу в здійсненні комунальних платежів. Зокрема, підприємства отримали державні гарантії щодо 60% суми кредитів і субсидування процентних ставок в розмірі 50% за відношенням до деяких

категорій нових кредитів, а також субсидування процентних ставок в розмірі 10% витрат на виплату відсотків з непогашених кредитів протягом одного року.

Крім того, 2 червня 2020 р. Азербайджан прийняв поправки до Податкового кодексу і ввів тимчасові податкові пільги і канікули, покликані знизити негативні наслідки для підприємств. Заходи включали в себе скасування земельного і майнового податку протягом року, а також зниження розміру податку на прибуток і відрахувань на соціальне страхування для підприємств, особливо сильно постраждали в результаті пандемії. Уряд також прагнув надати фінансову підтримку індивідуальним підприємцям і власникам підприємств і допомогти їм виплатити заробітну плату; для цього використовувалася онлайн-платформа, що дозволяє перерахувати кошти безпосередньо на банківські рахунки відповідних осіб. До кінця липня понад 100 тис. мікропідприємців отримали 63,55 млн. манатів (37,4 млн. дол. США), при цьому були схвалені заявки майже 30 тис. підприємців на допомогу у виплаті заробітної плати на загальну суму близько 98 млн. манатів (57,7 млн. дол.). В серпні підприємці, які зберегли працівників, отримали додаткову фінансову допомогу в розмірі місячного фонду заробітної плати [46].

Крім того, Агентство розвитку малого і середнього підприємництва почало проводити онлайн-семінари для підприємців, що зіткнулися з економічними труднощами, пов'язаними з пандемією, з метою підвищення їх обізнаності і надання їм інформації про існуючі заходи підтримки. Повідомлялося, що в рамках програм соціального захисту було надано допомогу майже 5 млн. громадян. Вжиті заходи включили в себе збереження робочих місць і зарплат для 1,6 млн. працівників, зайнятих в державному і приватному секторі, а також виплату соціальних допомог 2 млн. громадян. У квітні–травні і серпні уряд також здійснив одноразові виплати 600000 малозабезпечених громадян; також було вжито заходів, завдяки яким ще 20000 осіб отримали страхування з безробіття, була видана продовольча

допомога, в державному секторі створено 50000 робочих місць, а студенти, що належать до соціально незахищених верств населення, отримали грошову допомогу для оплати комунальних послуг і навчання [46].

Поширення COVID-19 в Азербайджані почалося 28 лютого 2020 року, коли створеним напередодні оперативним штабом Кабінету міністрів Азербайджану був зареєстрований перший випадок зараження коронавірусною інфекцією COVID-19 в країні; зараженим виявився громадянин Росії, що перетнув кордон Азербайджану з боку Ірану.

В рамках боротьби з поширенням COVID-19 Азербайджан з 24 березня 2020 р. ввів «особливий карантинний режим», який потім продовжувався кілька разів і був скасований 2 листопада. Поряд з заборонаю масових зібрань і обмеженням пересування були відразу закриті магазини, торгові центри і ресторани, а масові заходи були скасовані або перенесені. Більш того, особам старше 65 років було заборонено залишати свої будинки, а в разі отримання відповідного дозволу вони повинні були заздалегідь попереджати про це органи влади. Масові заходи, включаючи святкування Новруза і проведення Гран-прі, були скасовані або перенесені на більш пізній термін, Нахічеванська Автономна Республіка була ізольована, регіональні і далекі перевезення були припинені, діяли обмеження дорожнього руху. Також були внесені поправки в Кримінальний кодекс, що стосуються покарання для порушників режиму надзвичайного стану [45].

В кінці квітня або початку травня Азербайджан почав знімати деякі обмеження, дозволивши надання послуг, а також роботу салонів і магазинів (крім тих, які розташовані в торгових центрах), а громадянам дозволили їздити в інші міста і райони. Влітку, в зв'язку зі збільшенням захворюваності, сталося нове посилення заходів безпеки, в тому числі обмеження пересувань, закриття розважальних об'єктів у великих містах, закриття кордонів. Протягом серпня обмеження поступово знімалися всюди, крім Баку, Сумгаїта і Апшерону, які залишалися «зонами строгого карантину». Геополітична ситуація, в свою чергу, змусила владу вводити окремі обмеження на

пересування відповідно стрімкому розвитку подій.

Азербайджан домогся успіху в створенні грамотно організованої системи електронного уряду в досить стислі терміни. У відповідь на кризу, пов'язану з пандемією COVID-19, уряд створив веб-сайт, завдання якого полягає в інформуванні громадян про карантинні заходи і забезпеченні доступу до електронних послуг (електронної освіти, електронної охорони здоров'я та розваг).

Але 28 вересня 2020 р. в країні було оголошено військовий стан і введено комендантську годину у зв'язку з поновленням масштабних бойових дій в районі Нагірного Карабаху [46].

Після повернення земель 10.11.2020 р. Азербайджан почав рух на відновлення туристичної інфраструктури. На першому етапі Карабах буде цікавим для внутрішніх туристів, представників азербайджанської діаспори. Далі карабахський напрямок викличе інтерес і туристів, що приїжджають в Азербайджан. У сфері туризму ведеться робота над концепцією туристичної стратегії звільнених територій і концепцію туризму Шуші. Будуть розроблятися різні маршрути, різні проекти, продукти, пов'язані зі звільненими територіями [62].

Після звільнення від окупації вірменської армією 20 відсотків території Азербайджану восени 2020 року будівництво нових доріг, здача в експлуатацію аеропортів, будівництво «розумних» міст і сіл значно прискорить розвиток туризму в цьому регіоні [40].

Як в багатьох країнах Європи і Азії, в Азербайджані розпочалася вакцинація населення з метою боротьби з розповсюдженням коронавірусу. Населення Азербайджану на 14 жовтня 2021 становить 10 млн. 257 тис. осіб. Таким чином, за станом на 14 жовтня повністю щеплено 40,73% населення країни (див. рис. 3.1).

Вакцинація в Азербайджані стартувала 18 січня 2021 року і носить добровільний характер. Вакцинацію в країні планується провести поетапно в 2021 – 2022 рр. В Азербайджані при вакцинації використовуються вакцини

CoronaVac, AstraZeneca, «Спутник V» і Pfizer [14].

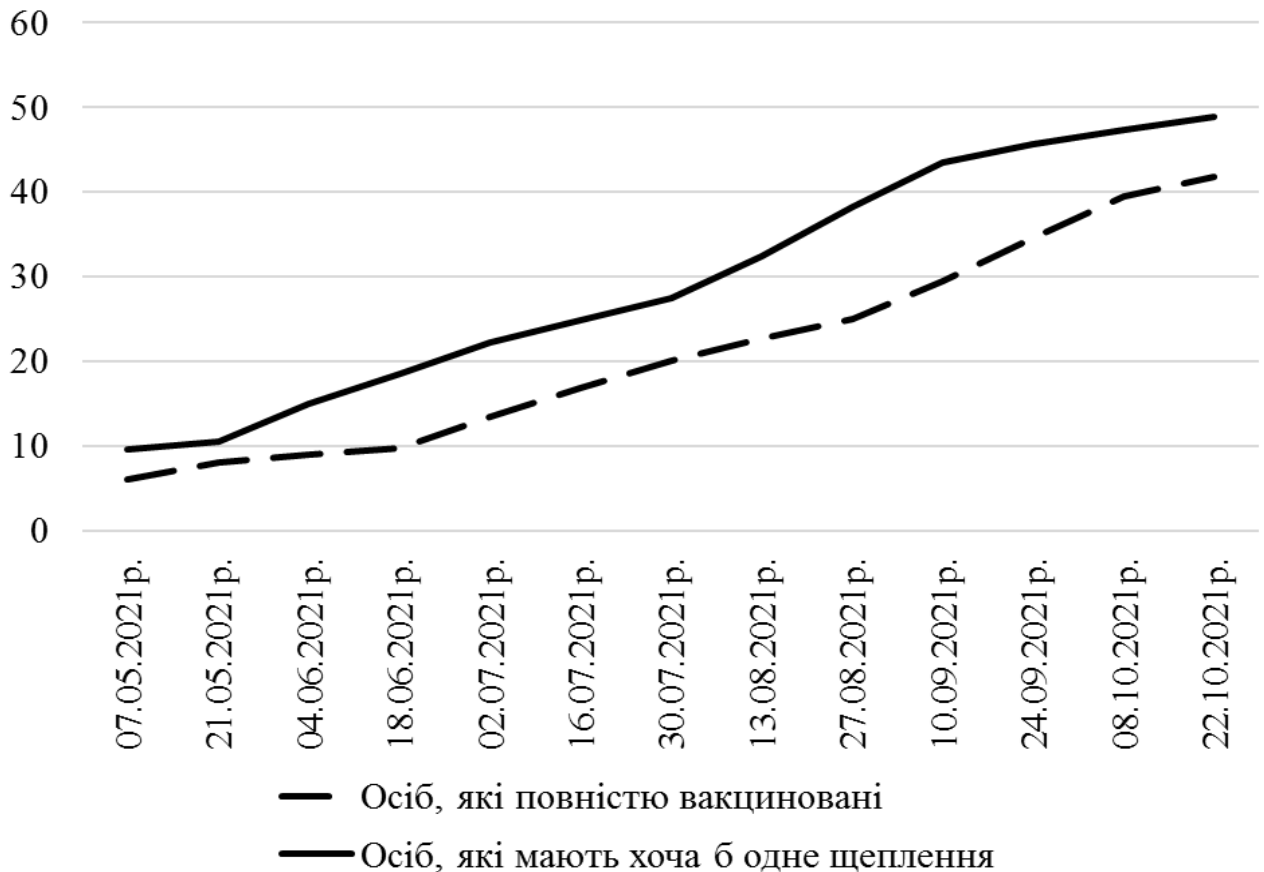

Рис. 3.1 – Відсоток населення в Азербайджані, вакцинований від коронавірусу (COVID-19) за останні 6 місяців

Понад 4,2 млн. осіб отримали дві дози вакцини проти коронавірусної інфекції COVID-19 і вважаються повністю щепленими. Загальна кількість зроблених доз становить 9 млн. 107 тис. (див. рис. 3.2).

Як зазначає Центр контролю та профілактики захворювань США, вакцина забезпечує захист від зараження, а також допомагає захистити інших. Вона також є найважливішим способом виходу з пандемії. Пандемія обумовлює нові можливості для всього туристичного ринку. У числі цих можливостей і викликів: прискорення процесів цифровізації туристських сервісів, активніше впровадження сучасних технологій [51].

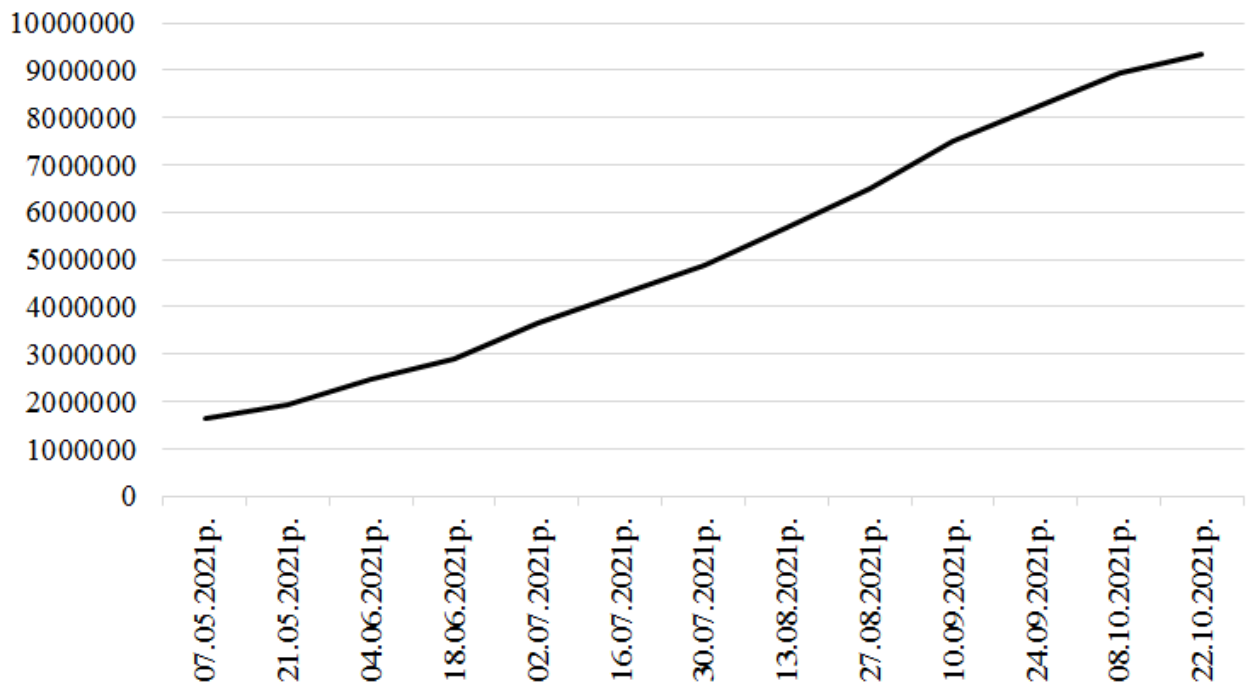

Рис. 3.2 – Кількість введених доз вакцини від коронавірусу (COVID-19) в Азербайджані за останні 6 місяців

Про успіхи вакцинації у боротьбі з кількістю хворих на коронавірус свідчать дані, представлені на рисунку 3.3.

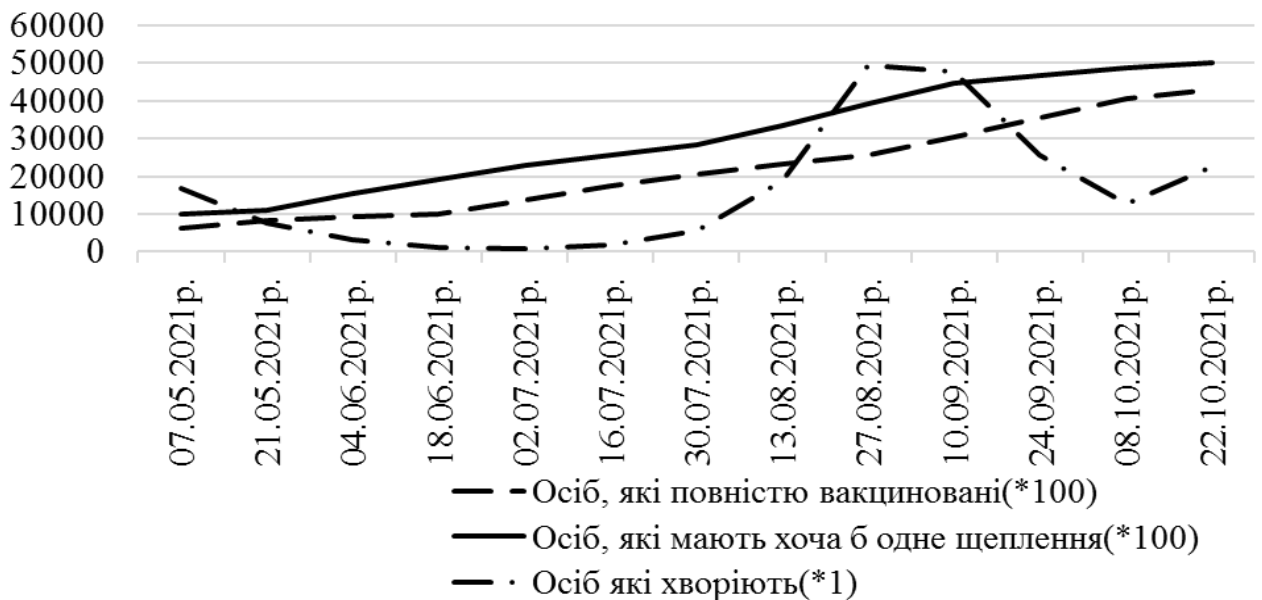

Рис. 3.3 – Успіхи вакцинації в Азербайджані: динаміка вакцинації (%) та кількість хворих на COVID-19 за останні 6 місяців

Пандемія коронавірусу на початку 2020 р справила великий вплив на стан і подальший розвиток практично всіх сфер світового господарства, в тому числі і туризму. Такої важкої кризи в туристичному бізнесі не спостерігалось з часів Другої світової війни.

Але вже в травні 2021 року в порівнянні з травнем 2020 року мало місце двократне зростання числа іноземців, які відвідали Азербайджан. Але це не означає, що можна досягти рівня 2019 року. На даному етапі, у Республіці основний упор робиться на внутрішній туризм [4].

Результати дослідження дозволили проаналізувати, з одного боку, різні аспекти ставлення населення до впливу пандемії на туризм і, з іншого боку, окреслити контури майбутнього розвитку туристичного сектору в Азербайджані. Відзначено, що туризм є одним з найбільш сильно постраждалих економічних галузей від пандемії в республіці.

В ході дослідження були вперше отримані дані, що дозволяють судити про відношення населення до самого факту наявності пандемії. Опитування виявило досить серйозну кількість азербайджанців, які не вірять в небезпеку епідемії коронавірусу, вважає, що небезпека епідемії коронавірусу перебільшена або вважають її вигадкою «зацікавлених осіб».

Населення республіки на початку пандемії ще недостатньо повно представляло собі всю загрозу, пов'язану з коронавірусом. Високий рівень невизначеності в сприйнятті ситуації з пандемією коронавірусу в Азербайджані свідчить про те, що в інформаційному просторі республіки на початку пандемії було занадто мало новин з цієї тематики [45].

Дослідження дозволило дати характеристику відношенню населення до туризму і гостинності в республіці в короткостроковій перспективі. Результати проведеного опитування в Азербайджані свідчать про те, що першим етапом відновлення туризму може стати посилення розвитку внутрішнього туризму, незважаючи на складну епідеміологічну та економічну ситуацію, жителі республіки планують поїхати у відпустку цього літа, в основному, в межах республіки.

В цих умовах збереження і навіть нарощування внутрішнього і в'їзного туризму всупереч скорочення попиту можливо тільки за рахунок заміщення частини в'їзного турпотоку поїздками Азербайджаном і одночасним просуванням азербайджанських туристичних дестинацій на глобальному ринку. Учасникам туристичного ринку слід робити акцент на внутрішній туризм, оскільки він може відновлюватися швидше, ніж в'їзний. Це потребує зміни структури пропозиції в сфері туризму, виведення на ринок нових продуктів і послуг, гнучкого регулювання і ефективної державної підтримки галузі [62].

Розвиток внутрішнього та в'їзного туризму в нинішніх умовах вимагає продовження дії кризового пакету заходів, адресованих постраждалим галузям (зниження податкового тягаря, відстрочки, кредитні канікули), не менше ніж до 2022 р, державної підтримки малих туристських проєктів (для малого і середнього підприємництва, імпаکت-інвестицій і соціального проєктування), субсидування регіональних туристських програм розвитку з бюджету.

Пандемія обумовлює нові можливості для всього туристичного ринку. У числі цих можливостей і викликів: прискорення процесів цифровізації туристських сервісів, активніше впровадження сучасних технологій (наприклад, великих даних, штучного інтелекту, змішаної і доповненої реальності тощо), використання ідей економіки вражень, актуалізація індивідуального підходу до клієнта, а також екологічного аспекту туристського продукту, розширення географії туристських маршрутів та ін. Крім того, очікувано посилиться важливість такого фактора, як безпека подорожей (включаючи санітарно-епідеміологічне положення місця перебування). Туристи стануть віддавати перевагу приватним турам в малих групах на внутрішніх курортах [45].

Напередодні коронавірусної пандемії туризм був однією з галузей азербайджанської економіки, що найдинамічніше розвивалися. Внесок туризму в ВВП республіки оцінювався на рівні 3%. Ринок авіаперевезень в

країні збільшувався на 8 – 12% щорічно. Внаслідок чого сформувалася мода на подорожі. Ціни туристичних послуг в Азербайджані залишалися в прийнятному для світового ринку діапазоні, а їх якість демонструвала тенденцію до підвищення. Однак в силу стримуючих факторів (високі транспортні витрати; проблема іміджу азербайджанського туризму; неконкурентне співвідношення ціни і якості в основних сегментах галузі (пляжний відпочинок, культурно-пізнавальний, дитячий, оздоровчий, екологічний туризм); дефіцит нових яскравих культурних брендів і туристських «магнітів») розвиток туристичного сектора республіки поки що не на належному рівні [62].

Однак спостереження показують, що поряд з усією позитивною роботою, в реалізації політики туризму існує і ряд управлінських проблем.

На думку експертів, сектор туризму, що приносить величезний дохід, дозволяє економіці країни отримувати як національне, так і міжнародне визнання, але, з іншого боку, при цьому виникають певні проблеми управління. Ці проблеми можна згрупувати наступним чином:

1. Незадовільне представлення туристичного потенціалу країни. В останні роки (до пандемії короно вірусу) в Азербайджані проводилося безліч різних міжнародних заходів. У цей період важливо було систематично організувати презентацію країни для залучення іноземних туристів. Ці заходи, поряд із залученням туристів, повинні відповідати їх очікуванням.

2. Недолік кваліфікованого персоналу. За даними опитувань, проведених в індустрії туризму, особливо в регіонах, виявлено відсутність кваліфікованих кадрів, невідповідність потребам ринку. З 2009 року почав зростати попит на фахівців, проте, згідно зі статистикою, в 2019 році тільки 10% з тих, хто працює безпосередньо в секторі туризму (42025 осіб), отримали відповідну освіту.

Хоча робота в сфері туризму і подобається молодим людям, проте сезонний фактор і відсутність матеріально-технічної бази туристичних навчальних закладів є факторами зниження рівня професіоналізму в цій

галузі. В даний час співпраця спеціалізованих навчальних закладів з промисловими підприємствами є одним з важливих питань розвитку індустрії туризму за допомогою обміну досвідом, семінарів і навчання.

3. Неправильно організована туристична пропаганда серед місцевого населення. Відсутність обізнаності населення в регіонах з туристичним потенціалом призводить до відсутності взаємин з туристами (особливо з іноземними).

4. Дисбаланс між ціною і послугами в індустрії туризму. Головна мета підприємництва – одержання прибутку. А це одне з головних перешкод на шляху організації туризму в Азербайджані. Щоб полегшити цей процес, доцільно заохочувати малий і середній бізнес і створювати сприятливі умови для них. Зокрема, це недорогі готелі, хостели та готельні будинки. З цією метою відповідні держструктури можуть надавати фінансову і технічну підтримку (участь в навчанні персоналу, семінарах і так далі) для підвищення якості обслуговування [62].

5. Слабке інформування про туристичні послуги в регіонах. Доставка реклами та туристичних продуктів споживачеві через Інтернет широко поширена в міжнародній практиці. Міжнародні туристичні агентства, готелі та інші організації, пов'язані з туризмом, користуються Інтернетом більше, ніж в регіонах Азербайджану.

Можна відзначити такі проблеми, як відсутність доступу до туристичних організацій в регіонах країни, а також до міжнародних туристичних інформаційних мереж і до туристичної інформації. Для вирішення цих проблем сьогодні створюються або поліпшуються електронні сторінки регіональних туристичних організацій, вони інтегруються в міжнародні туристичні інформаційні мережі.

6. Низький рівень співпраці між державними, комерційними та некомерційними організаціями. З точки зору розвитку туризму співпрацю між державними, комерційними та некомерційними організаціями в Азербайджані знаходиться на низькому рівні [18].

Очевидно, що після пандемії має сильно змінитися світосприйняття і психологія споживання в цілому, крім того, почнеться новий етап конкуренції в туризмі, який призведе до абсолютно нового розподілу ресурсів на цьому ринку.

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що в результаті ефективних заходів підтримки туріндустрії та індустрії гостинності відбудеться її розвиток за рахунок імпортозаміщення і державної підтримки. Останнє потребує вирощування і підтримки одночасно і туристського преміум-сегменту, і інфраструктури для регіональних і локальних подорожей економ-формату.

3.2. Розробка нового туру до Азербайджану

Згідно з проведеним анкетуванням та виявленням туристичної привабливості Азербайджану для українців, був розроблений новий тур – тематичний тур для любителів драйву та захоплюючих видів «Гран-прі Формули-1 у Баку».

Гран-прі Формули-1 у Баку. Гонка, що отримала назву Гран-прі Азербайджану, пройде у столиці країни у червні 2022 року. Вона відбудеться на Баку City Circuit – справжній вуличній трасі завдовжки 6 кілометрів. Частково автомобільний трек пролягає через центральну частину Баку, у тому числі повз включені до списку спадщини ЮНЕСКО вулиці Старого міста. Він є найшвидшою столичною трасою і включає 20 захоплюючих поворотів (12 лівих та 8 правих, рух організований проти годинникової стрілки), 10 трибун, Paddock Club та безліч інших об'єктів. Для любителів гострих відчуттів важливо не пропустити можливості побувати на легендарних гонках, поринути у світ швидкості та драйву, та побачити найкращих гонщиків планети. Тур передбачає розміщення в комфортабельних готелях, розташованих за кілька хвилин ходьби від гоночної траси та програму екскурсій визначними пам'ятками Баку та його

ОКОЛИЦЬ.

Гран-прі Формули-1 у Баку. Тип тура: індивідуальний.

Дати заходу: 11 – 14 червня 2022 р.

Вартість туру на 4 дні дорівнює 12707 грн.

У вартість включено:

- розміщення у готелі 4 зірки зі сніданками;
- трансфер аеропорт – готель – аеропорт;
- оглядова екскурсія Баку;
- екскурсія околицями Баку («Гобустан» – Історико архітектурний заповідник, «Яшил Базар» тощо).

Додатково оплачується:

- міжнародний авіапереліт Київ – Баку – Київ;
- вхідні квитки на Формулу-1 (вартість залежить від категорії вибраного квитка);
- харчування, описане у програмі;
- доплата за трансфер (за потреби);
- особисті витрати.

У таблиці 3.1 представлено орієнтовну вартість квитка на трибуни Гран-Прі Формули-1 в Баку.

Таблиця 3.1 – Квитки на трибуни Гран-Прі Формули-1 в Баку

Трибуна	Вартість дорослого квитка, \$	Вартість дитячого квитка, \$
Абшерон А	630	440
Абшерон В	630	440
Абшерон С (нижня)	690	490
Абшерон С (верхня)	690	490
Абшерон D	630	440
Абшерон Е	630	440

Продовження таблиці 3.1

Трибуна	Вартість дорослого квитка, \$	Вартість дитячого квитка, \$
Азнефть	450	320
Мугам	350	250
Сахіл	350	250
Старе місто – Ічері Шехер	400	280
Дівоча вежа – Гиз Галаси	240	170
Бульвар	240	170
Хазар	240	170
Філармонія	200	140

Програма туру.

День 1. Прибуття до Баку. Зустріч в аеропорті. Трансфер та розміщення в готелі. Відвідування в залежності від часу прильоту гонки Формула-1 (вільний заїзд).

День 2. Сніданок у готелі. З огляду на екскурсію з гідом столицею Азербайджану – Баку: Нагірний Парк, звідки відкривається чудовий панорамний вид на місто, Ічері Шехер (Старе місто), Дівоча вежа, Палац Ширваншахів (XV ст.), Приморський бульвар, Центр Гейдара Алієва.

Увечері відвідування Формули-1, трибуна Філармонія.

День 3. Сніданок у готелі. Екскурсія до історико-архітектурного заповідника «Гобустан». Заповідник широко відомий тим, що в ньому чудово збереглися наскельні зображення – петрогліфи – свого роду художній «архів» еволюції людини на планеті Земля. «Документи» таких архівів – перша трансляція людського «я» навколишньому світу. Скелі Гобустану – як яскраві свідки доісторичного періоду існування. В них знайшла відображення історія цього регіону протягом майже 15 тисяч років – із закінчення ери Верхнього палеоліту та до середньовіччя.

Після обіду відвідування Формули 1 (фінальний заїзд).

День 4. Сніданок у готелі. Трансфер до аеропорту. Дорогою до аеропорту гостей чекає відвідування справжнього східного ринку «Яшил Базар» (відвідування базару можливе залежно від часу вильоту). Овочі та фрукти на ринок привозять з усіх регіонів країни: помідори, персики, гранат, різні сорти горіхів та інші ласощі мають свій смак залежно від регіону їхнього походження. Обов'язково рекомендуємо купити на ринку азербайджанський чай. Хто не пив азербайджанського чаю, той фактично не був в Азербайджані. Вибирайте чай за ароматом і на вагу. Прибуття до аеропорту. Виліт до Києва.

В таблиці 3.2 представлено варіанти готелів у цьому турі.

Таблиця 3.2 – Готелі, які пропонуються туристам у турі

Назва	Місцезнаходження	Тип номеру
Atropat Hotel 4 зірки	Старе Місто	Standard Room
Promenade Hotel 4 зірки	проспект Нафтовиків	Superior Room
Grand Hotel Europe 5 зірок	ASK Arena	Deluxe Room
Zamzam Hotel 4 зірки	район Баїлове	Standard Room

Опис трибун. Трибуни розташовані на найвигідніших з погляду огляду ділянках траси. Усі події, що відбуваються на трасі, транслюються на величезному екрані.

1. Філармонія: «Музика швидкості» вздовж стін філармонії.

Трибуна Філармонія – це красивий зелений садок за трибуною, що прилягає до будівлі філармонії ім. М. Магомаєва. Два ці об'єкти створюють чудовий контраст, поки пілоти перед 15-м поворотом б'ються за вихід у відрив. Власники квитків на трибуну «Філармонія» матимуть змогу спостерігати за перегонами на ділянці спуску болідів до набережної. Поворот 16 стане чудовою можливістю для обгонів [17].

2. Бульвар: потужність та динаміка з перших секунд.

Трибуна «Бульвар» розташована на приморському бульварі навпроти Музейного Центру. Власники квитків на цю трибуну зможуть побачити боліди, що проносяться повз на швидкості понад 300 км/год. Розташований на Приморському парку навпроти трибуни Хазар. Після трибуни Абшерон одна з перших трибун, хто зустрічає учасників Гран-Прі. Через розташування на високошвидкісній прямій трасі вболівальники можуть бути свідками небувалих швидкостей і навіть рекордів.

3. Хазар: понад 300 км/год – норма.

Трибуна «Хазар» розташована поряд із Музейним Центром. Власники квитків на цю трибуну зможуть побачити, як боліди проносяться до фінішної лінії на швидкості, що перевищує 300 км/год. Максимальне прискорення болідів посідає даний відрізок траси.

4. Гиз Галаси (Дівоча вежа): історію пишуть шини болідів.

Родзинка траси – навпроти трибуни Гиз Галасі височить пам'ятник зі списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – Дівоча вежа. Уздовж цих стін колись пропливало багато кораблів із різних країн. Сьогодні їх замінили міжнародні команди Формули-1. Історична подія зі світу спорту – Гран-Прі Формули-1, у місті Баку, проводиться перед непохитним історичним символом міста [17].

5. Сахіл: стихію швидкості приборкує майстерність.

Трибуна Сахіл розташована в повороті 20 на прямій бульварі. Вона дозволяє глядачам спостерігати два різні напрямки траси одночасно. Дана ділянка складається з 3-х поворотів: по два в одному напрямку та одного, зліва направо, у напрямку фінішної прямої. За 20-м поворотом фінішна пряма.

6. Мугам: прислухатися до акордів мощі.

Трибуна Мугам розташована на Приморському парку, поруч із Ляльковим театром, під чудовим кутом огляду до траси. До 7-го повороту зліва направо та у зворотному напрямку, фінішної прямої, боліди розганяються на повній швидкості. Унікальність трибуни Мугам полягає в

можливості переглядати боліди, що одночасно мчать назустріч один одному.

7. Ічері Шехер (Старе Місто): майбутнє біля стін минулого.

Унікальне місце – саме звідси можна спостерігати за болідами, що несуть уздовж старого міста. Трибуна Ічерішешер розташовується на найвищому місці височини, що тягнеться вздовж стін Старого міста (Ічері Шехер).

8. Азнефть: панорама швидкісних баталій.

Трибуна Азнефть знаходиться на однойменній площі між прекрасним зразком зодчества-палацом нафтопромисловця та співака минулого століття Сеїда Мірбабаєва, та упорядкованим Приморським парком. Звідки відкривається вид на 16-й поворот, розташований біля приморського бульвару, поряд з тенісним клубом і яхт-клубом Баку.

До трибуни Азнефть боліди розганяються з дивовижною швидкістю. Потім, минаючи різкий поворот, боліди знову пришвидшуються. Широкий огляд на ділянку траси з крутим поворотом робить трибуну Азнефть досить видовищною.

9. Абшерон: трибуна переможців.

Трибуна розташована навпроти будівлі Піт-білдінга, в якій розташовані бокси команд. Це чудове місце для спостереження за стартом гонки та цікавими подіями, що відбуваються на піт-стопі. Абшерон – головна трибуна Гран-прі. Місце старту спортивної феєрії та її закінчення з помпезною церемонією нагородження. Можливість особисто відчути весь спектр емоцій від першої секунди змагання до церемонії нагородження [17].

Визначення собівартості туру «Гран-прі Формули-1 у Баку», на одного туриста.

Розрахуємо вартість проживання у турі. Вартість двомісного номеру за 1 добу – 749 грн., сніданок включений у вартість номера. Вартість мешкання на 1 туриста в двомісному номері за одну добу виходить 374,5 грн. Оскільки кількість ночівель – 3 доби, то загальна вартість проживання дорівнює 1123,5 грн. (округляємо до 1124 грн.).

За даним маршрутом тільки сніданок входить у вартість проживання, тому інші види харчування оплачуються додатково (див. табл. 3.3). Але за бажанням туристи можуть повечеряти в іншому місці.

Таблиця 3.3 – Розрахунок вартості додаткова харчування за маршрутом

День	Харчування	Підприємство харчування	Вартість, з 1 туриста, грн.
1	сніданок	–	–
	обід	кафе «Han Restaurant Baku»	200
	вечеря	кафе «Art Club Restaurant»	250
2	сніданок	ресторан готелю «Atropat Hotel»	–
	обід	кафе «Cay Bagi 145 »	200
	вечеря	ресторан готелю «Cafecity Qiz Qalasi»	250
3	сніданок	ресторан готелю «Atropat Hotel»	–
	обід	кафе «Qala Divari»	200
	вечеря	ресторан готелю «Atropat Hotel»	300
4	сніданок	ресторан готелю «Atropat Hotel»	–
	обід	–	–
	вечеря	–	–
Разом			1400

Трансфер (автобус, зустріч, проводи) – 1800 грн. Усі інші перевезення зараховуються до вартості екскурсій.

Екскурсійне обслуговування, вхідні квитки в музеї, анімаційні програми, відвідування інших заходів – це все входить до основної вартості туристсько-екскурсійних послуг туру. Вартість екскурсійного обслуговування та розважальних заходів представлено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Розрахунок витрат на екскурсійне обслуговування та розважальні заходи

Захід	Вартість, з 1 туриста, грн.
Оглядова екскурсія визначними пам'ятками Баку (Старе місто, Палац Ширваншахів, Дівоча ежа, Бакинський бульвар, Музей килимів, Музей мініатюрних книг, Центр Гейдара Алієва)	2600
Екскурсія околицями Баку («Гобустан» – Історико-архітектурний заповідник, «Яшил Базар»)	3950
Разом	6550

Гобустанський державний історико- архітектурний заповідник.

Гобустан – один із найвідоміших у світі історико-археологічних заповідників, музей просто неба з величезною колекцією безцінних історичних експонатів. Заповідник було утворено 9 вересня 1966 р. Метою його діяльності є охорона наскельних зображень, курганів та житлових об'єктів та їх ретельне вивчення.

Наскельні малюнки Гобустану. Особливо знаменитий Гобустанський заповідник своїми наскальними малюнками, зробленими під час мезоліту. Щороку туристи з усього світу приїжджають на власні очі побачити численні витвори мистецтва, колись зроблені первісними художниками. Наскельні малюнки, стоянку первісної людини, надгробні пам'ятники та багато інших свідчень минулого азербайджанського народу кам'яного віку та наступних періодів можна побачити у горах Гобустану Беюкдаш, Кічікдаш, Джингірдаг, Шонгардаг та Шихгая. Найбільш значними з цього списку, безумовно, є петрогліфи, висічені первісними людьми на стінах печер, скелях і кам'яних

брилах. Вони здатні розповісти мандрівникові про культуру, господарство, світогляд, звичаї та традиції стародавніх людей, які вже в той далекий час заселили цей благодатний куточок Азербайджану.

Твори мистецтва древніх художників було виявлено цілком випадково під час робіт на цьому місці робіт у кам'яному кар'єрі. Раніше це місце було завалено кам'яними брилами. Так, під час робіт один із робітників помітив якісь зображення на скелі. Місцевість почали розчищати й у міру того, як її розчищали, дедалі більше зображень ставали доступними погляду. Велика кількість малюнків була виявлена у печерах.

Таким чином, в Азербайджані з'явилася ще одна пам'ятка. Археологами почалися ретельні дослідження території. В результаті всього було виявлено понад 6 тис. малюнків на 1000 скелях, стародавні житла – печери та стоянки, близько 40 курганів, понад 100 тис. предметів матеріальної культури. Найбільш давні малюнки відносяться до епохи мезоліту, проте передбачається, що життя існувало тут і раніше, що дозволяє вважати Гобустан однією з колик цивілізації. Дослідження тут продовжуються досі [23].

Всі наскельні малюнки в Гобустані з'явилися в різні часи і відносяться до різних епох – від X – VIII тис. до н.е. і до середньовіччя. За охопленням такого великого історичного періоду вони займають високе місце серед інших наскельних колекцій світу. Один від одного зображення відрізняються різноманіттям тем, стилем, будовою, технікою виконання. А дуже цікавим фактом є те, що з часом вони накладалися один на одного. Тематики цих зразків мистецтва багато в чому були відображенням щоденного життя людей. Тут можна побачити такі сцени, як кінне та піше полювання, сцени битв, сцени колективної праці, жнив. Збереглися також малюнки, які зображують людей у танці, що нагадує сучасний азербайджанський народний танець «Яли» (від слова «ял» – «їжа»). Танок у вигляді хороводу, мабуть, передував полюванню. Імовірно, ці обряди відбувалися під звуки, що видаються особливим музичним інструментом кам'яного віку. Називався він

«Гавал-даш» («Камінь-бубон»). Ударом у різні точки кам'яного валуна стародавні музиканти вимагали різних звукових тонів, і могли виконати різноманітні мелодії. Цілком імовірно, що під схожу музику древні гобустанці танцювали та здійснювали свої обряди.

Крім того, на стінах печер Гобустану можна побачити численні зображення диких тварин, що мешкали тут у період останніх 10 тис. років – джейранів, диких кіз, оленів, диких свиней, коней, левів тощо. Також зустрічаються зображення птахів, риб, змій, ящірок та різних комах.

Є в Гобустані також зображення чоловіків та жінок. Силуетні малюнки людей майже в натуральну величину відносяться до найдавнішого періоду часу і датуються ранньою епохою неоліту (VIII тис. до н.е.), коли головою роду була мати. У період створення цих зображень жінка була символом добра і добра та благополуччя, продовжувачкою роду. Чоловіки на малюнках зображені в мисливській подобі з луками і стрілами. Вони високого зросту, зі стрункими тілами, підперезаними ремнями, з розвиненою мускулатурою. Чоловічі фігури зображені в основному в стегнах, а деякі фігури жінок прикрашені татуюванням [23].

Серед безліч характерних як азіатських, так європейських культур малюнків, особливу увагу привертають зображення човнів з веслярами. Це може означати, що на той час жителі Гобустану були добрими мореплавцями. Зображене на кормі човнів сонце дозволяє провести аналогію з подібними малюнками, виявленими у Швеції та Єгипті. Згідно з давніми віруваннями, сонце, заходячи на сході, за ніч переміщається човном, щоб знову з'явитися вранці на заході. Наскельні зображення Гобустану вкрай зацікавили відомого вченого та мандрівника Тура Хейердала, котрий кілька разів тут бував. Вивчаючи подібні зображення човнів у Гобустані та Норвегії, він висунув гіпотезу, що предки стародавніх вікінгів прибули до Скандинавії на човнах з берегів Каспію.

У середні віки, починаючи з VIII століття і пізніше, у зв'язку із зменшенням економічної значущості полювання, розвитком образотворчого

мистецтва з кераміки та металу, негативним ставленням ісламської релігії до зображень людей і тварин, наскельні малюнки Гобустану набувають схематичного характеру і дедалі більше зменшуються у розмірах. Так, з часом малюнки ставали менш реалістичними, їх креслили прямими лініями і часто уподібнювали геометричним фігурам. Серед середньовічних малюнків також зустрічаються висічені арабським алфавітом написи, що належать до XII – XIV століть.

У 2007 році заповідник Гобустан був включений до списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Щороку його відвідують сотні туристів із десятків країн світу [23].

Яшил-Базар. Слово «яшил» тюркського походження, що означає «зелений». Зелений Базар – найрізноманітніший ринок у всьому Баку. Тут є все: і шафран, і ікра, і сир, і рис, і м'ясо, і риба, одним словом, чим багата країна [44].

Всі види витрат маршрутом «Гран-прі Формули-1 у Баку» зведені в загальну таблицю 3.5.

Таблиця 3.5 – Розрахунок собівартості туру на одного туриста

Стаття витрат	Сума, грн.
Проживання	1124
Трансфер аеропорт	1800
Екскурсійне обслуговування та розважальні заходи	6550
Страховання	300
Разом	9774

Отже, собівартість туру «Гран-прі Формули-1 у Баку», на одного туриста складає 9774 грн.

Визначаємо винагороду туроператора. Відсоток винагороди, що

складається в ціну пакету туру на покриття інших витрат, відрахування до фондів, на заробітну плату і чистий прибуток, коливається в межах від 15 до 30%. Обираємо винагороду у 25% і отримуємо 2444 грн.

Суми податку на додану вартість (ПДВ), сплачені туристичним оператором у складі витрат на придбання товарів (послуг) для формування туристичного продукту включаються у витрати і не враховуються при визначенні бази обкладення ПДВ, тобто не включаються у базу оподаткування. Ставка ПДВ – 20%.

Винагорода (база обкладення ПДВ) визначена в сумі 2444 грн., тому податкові зобов'язання за ПДВ з такого туристичного продукту у туроператора дорівнюватимуть:

$$ПДВ = \frac{20\% \times 2444}{100\%} = 489 \text{ грн.} \quad (3.1)$$

Розрахуємо ціну розробленого туру. Загальна вартість туру дорівнює витрати (собівартість), плюс винагорода, плюс ПДВ. Отже, загальна вартість туру «Гран-прі Формули-1 у Баку», що підлягає сплаті туристом складає 12707 грн.

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день більшості туристів «приїлася» західна культура і багато тепер звертають свій погляд на східні країни, багаті своєю культурою, гостинністю і привітністю. Кожна країна намагається представити свій туристичний потенціал в повній мірі, зробити так, щоб туристи знали більше про природу, кухню, людей, що живуть там. Вкрай важливо, щоб український турист, тримаючи в руках квиток в Азербайджан, знаходився в передчутті хорошого відпочинку, і щоб його очікування виправдалися з першого до останнього дня перебування в країні. Одна з основних цілей Азербайджану – зробити країну найпривабливішим і успішним туристичним напрямком серед країн Кавказу. За стратегією розвитку туризму Азербайджану до 2023 року число туристів, які відвідують країну, має збільшитися в два рази. Для Азербайджану на сьогоднішній день необхідно розробити рекламну стратегію просування

туристичної галузь як в своїй країні так й на міжнародний ринок для залучення більшої кількості туристів. А для українців Азербайджан на даному етапі розвитку туристичної галузі стане доступним варіантом для подорожей і відпочинку.

Урядом Азербайджану, було анонсовано та проведено опитування щодо обізнаності жителів інших країн про Азербайджан, і найчастіше звучали відповіді типу колишній СРСР, мусульманська країна, нагірно-карабахський конфлікт, країна вогнів. Але туристи повинні дізнатися країну в усьому її різноманітті і багатстві – її столицю, прекрасне місто Баку, місто контрастів, в якому будуються хмарочоси у формі язиків полум'я, а бульвари засаджуються оливковими, пальмовими деревами і баобабами з Аргентини. Місто в якому зустрічається Захід і Схід, Європа і Азія, традиції Кавказу і арабський розмах. Перетворення туризму в важливу частину економіки країни, забезпечує розвиток інфраструктури регіонів з їх дивовижною природою, різноманітною і дуже смачною кухнею, відкритими і емоційними людьми. Провінційні міста Азербайджану це колыска давніх традицій і яскравих емоцій народу з гарячою кров'ю.

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що для залучення більшої кількості туристів необхідно показати і довести громадськості, що Азербайджан – це світська, мультикультурна держава, в якому всі конфлікти врегульовані. Так само необхідно працювати над механізмом заохочення інвестування будівництва готелів, хостелів та інших об'єктів розміщення по всій країні, а також розробкою рекламної стратегії туристичної сфери Азербайджану на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

Отже, відповідно до мети, в кваліфікаційній дипломній роботі досліджено туристську привабливість Азербайджану. Одержані в процесі дослідження результати і їх узагальнення надають змогу сформулювати такі висновки:

1. Туристично-привабливою можна вважати територію, яка користується популярністю у туристів і ця місцевість перетворюється у туристичний центр. Процес розвитку туристичної індустрії включає велику кількість окремих складових. Туристична привабливість території формується під впливом не однієї факторної ознаки, а багатьох чинників. До того ж кожна із факторних ознак окремо не чинить вирішальної дії на результат, але їхній спільний вплив є відчутним. Основні фактори, що характеризують туристичну привабливість: екологічний фактор, політичний, економічний, інфраструктура, соціальний, культурний, епідеміологічний. Наявність зазначених факторів зумовлює необхідність можливості оцінювання туристичної привабливості відповідних територій для виявлення найперспективніших напрямів розвитку туристичної сфери, що дозволить сформувати у майбутньому ефективну стратегію розвитку туризму в регіонах, підтримуючи та стимулюючи на державному рівні.

2. Азербайджан має великий туристичний потенціал, в тому числі для прийому іноземних туристів, а також велике видове розмаїття. Визначено роль природних та історико-культурних ресурсів Азербайджану у формуванні туристської привабливості країни. Одна з основних цілей Азербайджану – зробити країну найпривабливішим і успішним туристичним напрямком серед країн Кавказу. За стратегією розвитку туризму Азербайджану до 2023 року число туристів, які відвідують країну, має збільшитися в два рази.

Азербайджан – країна контрастів, де сучасна архітектура дивним чином поєднується з історичними спорудами. Туризм в Азербайджані – одна з

галузей, що стрімко розвивається. Останнім часом туризм став дуже важливим елементом формування іміджу країни за кордоном.

З метою виявлення туристичної привабливості Азербайджану, була розроблена анкета-опитування. В анкетуванні взяли участь жителі Азербайджану. Аналіз анкети показав, що більшість азербайджанців вважають свою країну дуже привабливою в туристичному сенсі, адже 80% респондентів оцінили туристичну привабливість, як високу. Як в багатьох країнах світу, столиця вважається мешканцями Азербайджану найпривабливішим містом, відвідати Баку порадили 80% опитаних, на другому місті опинилося місто Шекі. Більшість респондентів порадили відвідати палац Ширваншахів, який знаходиться в місті Баку. Респонденти радять відвідати найзначний природний об'єкт Гобустанський заповідник і Гору Янардаг. Виходячи із опитування, та зважаючи на відповіді на інші питання опитування, 100% респондентів вважають розвиток туризму перспективним для економіки країни. Респонденти вважають туризм в Азербайджані конкурентоспроможним серед інших країн. На думку респондентів ключовою проблемою в країні, що перешкоджає розвитку туризму на даний момент є санітарно-епідеміологічне положення в країні.

3. Напередодні коронавірусної пандемії туризм був однією з галузей азербайджанської економіки, що найдинамічніше розвивалися. Внесок туризму в ВВП республіки оцінювався на рівні 3%. Ринок авіаперевезень в країні збільшувався на 8 – 12% щорічно. У 2019 році Азербайджан відвідало рекордну кількість іноземних туристів – 3,17 млн. осіб. У 2020 році планувалося зростання цього показника на 20%, але пандемія коронавірусу призвела до зворотного, і спостерігався різкий спад у туристичній сфері. Пандемія обумовлює нові можливості для всього туристичного ринку. Відзначено, що туризм є одним з найбільш сильно постраждалих економічних галузей від пандемії в республіці. Після пандемії має сильно змінитися світосприйняття і психологія споживання в цілому, крім того, почнеться новий етап конкуренції в туризмі, який призведе до абсолютно

нового розподілу ресурсів на цьому ринку.

У травні 2021 року в порівнянні з травнем 2020 року мало місце двократне зростання числа іноземців, які відвідали Азербайджан. Але це не означає, що можна досягти рівня 2019 року. На даному етапі, у Республіці основний упор робиться на внутрішній туризм.

Для збільшення туристської привабливості Азербайджану для українців у цьому дослідженні був розроблений літній, індивідуальний і тематичний тур для любителів драйву та захоплюючих видів «Гран-прі Формули-1 у Баку». Гонка, що отримала назву Гран-прі Азербайджану, пройде у столиці країни у червні 2022 року. Вона відбудеться на Baku City Circuit – справжній вуличній трасі завдовжки 6 кілометрів. Частково автомобільний трек пролягає через центральну частину Баку, у тому числі повз включені до списку спадщини ЮНЕСКО вулиці Старого міста. Щороку їх відвідують сотні туристів із десятків країн світу.

Вартість туру складає 12707 грн. (473 дол. США) та не враховує міжнародний авіапереліт. Даний тур розроблений з метою диверсифікації туристичної продукції турфірм.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13. С. 180.
2. Закон України «Про туристичні ресурси». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0237.html (дата звернення: 24.11.2021).
3. Административное деление Азербайджана. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/61096> (дата звернення: 04.10.2021).
4. Азербайджан в 2021 году делает упор на внутренний туризм. URL: <http://cbc.az/ru/news/news1625134834> (дата звернення: 01.11.2021).
5. Азербайджан: восточная сказка длиной в 30 лет. URL: <https://carnegie.ru/2017/03/24/ru-pub-68386> (дата звернення: 29.09.2021).
6. Азербайджан: краткое описание и характеристика страны. URL: <https://historyoftravel.ru/strany/azerbajdzhan-kratkoe-opisanie-i-harakteristika-strany> (дата звернення: 03.10.2021).
7. Азербайджанский музей ковра. URL: <https://tury.club/sight/azerbaydzhanskiy-muzej-kovra-596> (дата звернення: 24.10.2021).
8. Балабанов И. Т., Балабанов А. И. Экономика туризма: учебное пособие. Москва: Финансы и статистика. 2000. 168 с.
9. Башни огня в Баку. URL: <https://btet.ru/resolution/bashni-ognya-v-baku-raspolozhenie-i-struktura-bashen/> (дата звернення: 04.10.2021).
10. Богорад О. Д., Невелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В. Регіональна економіка: словник-довідник. Київ, 2004. 278 с.
11. Божук Т. І. Методи оцінки рекреаційних територій: анкетне опитування (на прикладі дендропарку «Софіївка»). *Вісник ДІТБ*. 2009. № 13. С 152–157.
12. Борушак М. В. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.05. Львів, 2008. 28 с.

13. В'їзний туризм : навчальний посібник / колектив авторів. Ніжин : Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.

14. Вакцинация в Азербайджане. URL: <http://interfax.az/view/843401> (дата звернення: 14.10.2021).

15. География Азербайджана. URL: <https://www.advantour.com/rus/azerbaijan/geography.htm> (дата звернення: 17.10.2021).

16. Горин Г. В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Київ, 2014. 106 с.

17. Гран-при Формулы-1 в Баку. URL: <https://www.svoiludi.ru/azerbaijan/gran-pri-formuly-1-v-baku-tur.html> (дата звернення: 04.11.2021).

18. Гурова Д. Д., Мустафаєва А. В. Сучасний стан і проблеми розвитку туризму Азербайджану. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14 квітня 2021 р. Одеса: ОНЕУ, 2021. С. 338–341.

19. Дащук Ю. Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2012. № 2. С. 12–16.

20. Дворец Шекинских Ханов, Азербайджан. URL: <https://www.advantour.com/rus/azerbaijan/sheki/sheki-khan-castle.htm> (дата звернення: 15.10.2021).

21. Девичья башня в Баку. URL: <https://pro-fishman.ru/opisanie-devichei-bashni-v-baku-i-svyazannaya-s-nei-legenda-devichya-bashnya-baku.html> (дата звернення: 14.10.2021).

22. Добропольский Я. *Страна огня*. Аспекты. 2002. 17 мая. С. 4–5.

23. Заповедник Гобустан. URL: <https://azterra.az/sights/gobustan-nat-park/> (дата звернення: 04.10.2021).

24. Захаренко Г. Н. Туристський потенціал регіональної дестинації та

ефективність його використання в індустрії туризму : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05. Київ, 2011. 22 с.

25. Зорин И. В., Зорин А. И., Ирисова Т. А. Менеджмент туризма. Туризм и отраслевые системы: учебник. Москва : Финансы и статистика, 2001. 242 с.

26. Квартальнов В. А. Туризм: учебник. Москва : Финансы и статистика, 2002. 468 с.

27. Климат Азербайджана. URL: http://wp.wiki-wiki.ru/wp/index.php/%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%82_%D0%90%D0%B0_61096 (дата звернення: 09.10.2021).

28. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_1_12.pdf (дата звернення: 24.09.2021).

29. Леса Азербайджана. URL: <https://azerbaijan.az/ru/related-information/33> (дата звернення: 02.10.2021).

30. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с. 1р

31. Мавзолей Момине-Хатун, Нахичевань. URL: <https://www.advantour.com/rus/azerbaijan/nakhichevan/momine-khatun-mausoleum.htm> (дата звернення: 07.10.2021).

32. Малая Венеция. URL: <https://4kids.az/ru/places/more/10-malaya-venesiya> (дата звернення: 04.10.2021).

33. Мельник О. В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 197–204. 1р

34. Методи оцінювання туристичної привабливості регіонів країни. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/97-107__no-4__vol-55__2015__UKR.pdf (дата звернення: 24.09.2021).

35. Мови Азербайджану. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%>

D0%B5 %B7%D0%B5%D1%80%97 (дата звернення: 08.11.2021).

36. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Львів : Новий світ, 2000. 176 с.

37. Мустафаєва А. В., Зацепіна Н. О. Туристична привабливість Азербайджану. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування* : матеріали III Міжнар. наук.-практ.конф., 1–2 квітня 2021 р. Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2021. С. 191–193.

38. Мустафаєва А. В., Зацепіна Н. О. Туристська привабливість Азербайджану щодо розвитку виїзного туризму в Україні. *Тиждень науки – 2021*: матеріали щорічної наук.-практ. конф. викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка», 19–23 квітня 2021 р. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 109–111.

39. Население Азербайджана. URL: <https://countrysmeters.info/ru/Azerbaijan> (дата звернення: 01.10.2021).

40. Независимый Азербайджан. URL: https://republic.preslib.az/ru_c6-5.html (дата звернення: 04.11.2021).

41. Озера и водохранилища Азербайджана. URL: <https://azerbaijan.az/ru/related-information/30> (дата звернення: 14.10.2021).

42. Омуш М. О. Стратегія диверсифікованого розвитку туристського комплексу в регіональній економіці (на прикладі Йорданії) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.10.03. Харків, 2003. 19 с.

43. Показники оцінювання туристичної привабливості території. URL: <http://infotour.in.ua/muzychenko15.htm> (дата звернення: 24.09.2021).

44. Популярные рынки Азербайджанской столицы. URL: <https://ati.az/ru/blog/bazaars-of-baku/> (дата звернення: 01.11.2021).

45. Последствия влияния пандемии коронавируса на развитие туризма в Азербайджане. URL: <https://ojs.polessu.by/TG/article/view/1436/1190> (дата звернення: 08.11.2021).

46. Реагирование на кризис, связанный с пандемией COVID-19, в странах Восточного партнерства. URL:

<https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf> (дата звернення: 06.11.2021).

47. Реки Азербайджана. URL: <https://azerbaijan.az/ru/related-information/29> (дата звернення: 04.10.2021).

48. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

49. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. 372 с.

50. Старый город. Дворец Ширваншахов. URL: <https://www.advantour.com/rus/azerbaijan/baku/icheri-sheher.htm> (дата звернення: 12.10.2021).

51. Статистика вакцинації від коронавірусу (COVID-19) в Азербайджані. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/vaccination/azerbaijan/> (дата звернення: 14.11.2021).

52. Сутність туристичної привабливості території. URL: https://tourlib.net/books_ukr/muzychenko13.htm (дата звернення: 24.09.2021).

53. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_1_2020_ukr/7.pdf (дата звернення: 21.09.2021).

54. Ткаченко Т. І., Соколова К. О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2011. № 4. С. 107–112.

55. Транспорт в Баку. URL: <https://tripmydream.com/azerbadzhan/baku/local-transport> (дата звернення: 29.09.2021).

56. Требования к правам для аренды авто в Баку. URL: <https://proautomarki.ru/hazar-avto/> (дата звернення: 01.10.2021).

57. Туристичні ресурси Азербайджану. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/turistichni-resursi-azerbajdzhanu/> (дата звернення: 08.10.2021).

58. Туристичні ресурси. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8 (дата звернення: 16.09.2021).
59. Туристско-рекреаційний потенціал Азербайджана. URL: <https://azru.org/turistsko-rekreationsionnyj-potentsial-azerbajdzhana/> (дата звернення: 12.10.2021).
60. Формування туристичної привабливості території. URL: https://pidru4niki.com/1597012243744/turizm/formuvannya_turistichnoyi_privabli_vosti_teritoriyi (дата звернення: 19.09.2021).
61. Центр Гейдара Алиева. URL: <https://azterra.az/sights/haydar-aliev-center/> (дата звернення: 11.10.2021).
62. Что ждет сферу туризма в Азербайджане в 2021 году? URL: <https://report.az/ru/turizm/chto-zhdet-sferu-turizma-v-azerbajdzhane-v-2021-godu/> (дата звернення: 24.10.2021).
63. Что привезти из Баку. URL: <https://ltravel.ru/chto-privezti-iz-baku.html> (дата звернення: 04.10.2021).
64. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії. Чернівці: ЧТЕІКНТЕУ, 2003. 135 с.